

Univerzita Palackého v Olomouci
Právnická fakulta
Katedra správního práva a správní vědy

Diplomová práce
Pozůstalostní důchody (vdovský, vdovecký a sirotčí)

Alena Martinková

2008/2009

Vedoucí práce

JUDr. Gabriela Halířová, Ph.D.

Já, níže podepsaná, Alena Martinková, autorka diplomové práce na téma **Pozůstalostní důchody (vdovský, vdovecký a sirotčí)**, která je literárním dílem ve smyslu zákona č. 121/2000 Sb., dávám tímto jako subjekt údajů svůj souhlas ve smyslu § 4 písm. e) zákona č. 101/2000 Sb. správci

Univerzita Palackého v Olomouci, Křížkovského 8, 771 47 Olomouc, Česká republika

ke zpracování osobních údajů v rozsahu: jméno a příjmení v informačním systému, a to včetně zařazení do katalogů, a dále ke zpřístupnění jména a příjmení v katalogích a informačních systémech UP, a to včetně neadresného zpřístupnění pomocí metod dálkového přístupu. Údaje mohou být takto zpřístupněny uživatelům služeb Univerzity Palackého. Realizace zpřístupnění zajišťuje ke dni tohoto prohlášení vnitřní složka UP, která se nazývá Informační centrum Univerzity Palackého.

Souhlas se poskytuje na dobu ochrany autorského díla dle zákona č. 121/2000 Sb.

Prohlašuji tímto, že moje osobní údaje v této práci jsou pravdivé.

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma **Pozůstalostní důchody (vdovský, vdovecký a sirotčí)** zpracovala sama, pouze s využitím pramenů a literatury v práci uvedených.“

Ve Šternberku dne 25. 7. 2009

Alena Martinková

Ráda bych touto cestou poděkovala vedoucí diplomové práce, JUDr. Gabriele Halířové, Ph.D., za odborné vedení, cenné rady, podněty a připomínky při zpracování této diplomové práce.

Obsah

Úvod	6
1. Základy práva důchodového pojištění	8
1.1 Důchodový systém, důchodové pojištění	8
1.2 Důchodové právní vztahy	9
1.3 Sociální události	10
1.4 Vztah práva důchodového pojištění k jiným právním odvětvím	12
1.5 Financování důchodového pojištění	13
1.6 Prameny právní úpravy důchodového pojištění	14
1.7 Principy a zásady důchodového pojištění	15
2. Základní pojmy v právu důchodového pojištění	21
2.1 Důchody	21
2.2 Dítě	22
2.2.1 Nezaopatřenost dítěte	22
2.2.2 Povinná školní docházka	23
2.2.3 Soustavná příprava dítěte na budoucí povolání	24
2.2.4 Převzetí do péče nahrazující péči rodičů	26
2.3 Výdělečná činnost	27
2.4 Pracovní úraz a nemoc z povolání	27
2.5 Účast na důchodovém pojištění	28
2.6 Doba pojištění	30
3. Pozůstalostní dávky	32
3.1 Charakteristika pozůstalostních dávek	32
3.1.1 Smrt jako sociální událost	32
3.1.2 Funkce pozůstalostních dávek	34
3.1.3 Pojetí pozůstalostních dávek <i>de lege lata</i>	34
3.2 Vdovský důchod	36
3.2.1 Pojem a účel dávky	36
3.2.2 Historie vdovského důchodu	37
3.2.3 Nárok na vdovský důchod	40
3.2.4 Společenská funkce manželství v souvislosti s nárokem na vdovský důchod	44

3. 2. 5 Zánik vdovského důchodu	45
3. 2. 6 Pozůstalostní dávky a rozvedení manželé	46
3. 3 Vdovecký důchod	47
3. 3. 1 Pojem a účel dávky	47
3. 3. 2 Historie dávky	48
3. 3. 3 Podmínky nároku	49
3. 3. 4 Nárok pozůstalých partnerů	49
3. 4 Sirotčí důchod	52
3. 4. 1 Pojem a účel dávky	52
3. 4. 2 Historie dávky	52
3. 4. 3 Podmínky nároku	53
3. 4. 4 Zánik nároku na sirotčí důchod	55
3. 5 Výše pozůstalostních důchodů, nárok na důchod a na výplatu důchodové dávky	56
3. 6 Souběh nároků na důchody	60
3. 6. 1 Souběh důchodu přímého a pozůstalostního	61
3. 6. 2 Souběh pozůstalostních důchodů	62
3. 6. 3 Praktické příklady souběhů	62
3. 6. 4 Souběhové maximum u vdovských důchodů	64
3. 7 Vybraná přechodná ustanovení zákona o důchodovém pojištění.....	66
3. 8 Změny v právní úpravě pozůstalostních důchodů od 1. 1. 2010.....	69
4. Zahraniční právní úprava	71
4. 1 Podmínky nároku na pozůstalostní dávky ve Spolkové republice Německo	71
4. 2 Základy z právní úpravy pozůstalostních dávek v USA	72
4. 3 Pozůstalostní důchody ve Švédsku	73
4. 4 Pozůstalostní důchody v Itálii	73
Závěr	75
Prameny	77
Přílohy	80

Úvod

Jako téma své diplomové práce jsem si vybrala problematiku z oblasti práva sociálního zabezpečení, jelikož mne právě toto právní odvětví během studia zaujalo. Je jistě velice přínosné se v právu sociálního zabezpečení orientovat, neboť je součástí každodenního života. Téma Pozůstalostní důchody jsem pak zvolila jednak proto, že se i mne přímo osobně dotýká, a jednak proto, že toto téma dosud dle mého názoru není dostatečně zpracováno.

Práce se bude skládat ze čtyř kapitol, úvodu, závěru a dvou příloh. V první kapitole nazvané Základy práva důchodového pojištění se pokusím o stručný náhled do problematiky práva důchodového pojištění, nicméně nebudu se tímto zabývat podrobněji, neboť je tato oblast velice široká, a mohlo by se stát, že by práce poněkud odbočila od stěžejního tématu pozůstalostních dávek, a překročila tak požadovaný rozsah. V této kapitole vymezím základní pojmy jako je důchodový systém a důchodové pojištění, dále se pak zmíním o financování důchodového pojištění, pramenech právní úpravy a vztahu k jiným právním odvětvím. V první kapitole dále objasním, co se rozumí důchodovými právními vztahy, sociálními událostmi a vyličím základní principy, na kterých je důchodové pojištění založeno.

V druhé kapitole nazvané Základní pojmy v právu důchodového pojištění se pokusím blíže rozebrat základní pojmy nezbytné pro správnou orientaci v důchodovém pojištění. Rozeberu pojmy pro moji práci stěžejní, a to důchod, dítě, převzetí do péče nahrazující péči rodičů, nezaopatřenost dítěte, účast na pojištění a doba pojištění, pracovní úraz a výdělečná činnost. Objasnění těchto pojmů je výchozím základem pro moji diplomovou práci, neboť je v třetí kapitole používám s odkazem právě na kapitolu druhou.

Třetí, stěžejní kapitola Pozůstalostní důchody je věnována samotnému tématu diplomové práce. Nejprve je samozřejmě třeba objasnit, co se pozůstalostními dávkami rozumí, a to z hlediska jejich účelu a funkce. Cílem práce je rozebrat a zamyslet se nad všemi dávkami jednotlivě, proto se v jednotlivých podkapitolách zaměřím zvlášť na vdovský důchod, zvlášť na vdovecký důchod a na sirotčí důchod. Každou dávku rozeberu jednak z historického hlediska, jednak de lege lata, vymezím její účel, základní charakteristiku a podmínky vzniku a zániku nároku na dávku. Pokusím se také zamyslet nad možným budoucím řešením některých problémů.

V samostatných podkapitolách objasním problematiku souběhu důchodů, nároku na dávku, nároku na výplatu důchodové dávky. Zamyslím se také nad nepřehlednou problematikou přechodných ustanovení zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů, a pokusím se vybraná ustanovení objasnit tak, aby byla dobře pochopitelná.

Závěr třetí kapitoly bude věnován novele zákona o důchodovém pojištění s účinností od 1. 1. 2010, samozřejmě pouze v té části, která se dotkne pozůstalostních dávek.

Třetí kapitola nazvaná Zahraniční právní úprava bude obsahovat stručný exkurz do zahraničních právních úprav pozůstalostních dávek, a to německé, americké, švédské, a italské. Tuto kapitolu zařadím víceméně pro zajímavost, a pro vytvoření si představy, o tom, jaká je platná úprava této oblasti v jiných zemích.

Co se týče pramenů, snažila jsem se shromáždit co možná největší počet publikací a zdrojů, nicméně je jich v současné době málo. Budu vycházet především z komentářů k zákonu č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů, dále pak z některých publikací Ministerstva práce a sociálních věcí a České správy sociálního zabezpečení, internetových stránek českých i zahraničních.

V práci budu pracovat s judikaturou, zejména s rozhodnutími Nejvyššího soudu České republiky a Nejvyššího správního soudu a pokusím se ji pro vhodně zapracovat do textu. Pro oživení práce se také budu snažit uvádět praktické příklady.

Cílem mé diplomové práce je problematiku pozůstalostních důchodů zpracovat uceleně, komplexně a srozumitelně. Zaměřím se na všechny důležité instituty a problémy, které se váží k tématu a pokusím se vystihnout zejména podstatu, účel, funkce pozůstalostních důchodů a podmínky nároků na ně, a to především pomocí metod analytické, syntetické, deduktivní a komparační.

1. Základy práva důchodového pojištění

1. 1 Důchodový systém, důchodové pojištění

➤ *Důchodový systém*

V souvislosti s **důchodovým systémem** se v České republice hovoří někdy o dvou, někdy o třech pilířích, na kterých je systém založen. Za první pilíř se tradičně považuje **důchodové pojištění**, jako povinný dávkově definovaný a průběžně financovaný systém, druhým pilířem se rozumí **penzijní připojištění se státním příspěvkem** charakterické dobrotvolností, příspěvkovostí, doplňkovostí¹ a kapitálovým financováním. Za třetí pilíř je možno považovat **individuální pojištění a spoření** vycházející ze soukromé iniciativy občana a většinou založený na komerčním přístupu.

Pozůstalostní dávky se systematicky řadí do prvního pilíře, tedy do pilíře důchodového pojištění, ze kterého jsou vypláceny starobní, invalidní a pozůstalostní důchody. V podstatě tak lze konstatovat, že tento pilíř je základní pojistnou ochranou občana a téměř každý občan jej využívá, neboť účast na důchodovém pojištění je ve většině případů stanovena jako povinná, což se projevuje mimo jiné povinnými odvody do státního rozpočtu (pojistné na nemocenské pojištění, pojistné na důchodové pojištění a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti).

➤ *Důchodové pojištění*

„Důchodové pojištění je soubor ekonomických a právních nástrojů, jimiž se prostřednictvím důchodů přiměřeně odstraňují následky sociálních událostí, kterými v tomto oboru jsou stáří, invalidita a úmrtí živatele. V současné době je z hlediska příjmové stránky upraveno zákonem o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, z hlediska výdajové stránky zákonem o důchodovém pojištění a z hlediska organizačního zákonem o organizaci a provádění sociálního zabezpečení.“²

Důchodové pojištění se považuje za podsystém sociálního zabezpečení. Právo sociálního zabezpečení se člení na dvě oblasti, konkrétně na sociální pojištění a sociální zabezpečení. Sociální pojištění je charakteristické povinností platit pojistné na jedné

---

¹ O doplňkovosti se hovoří, neboť tento systém doplňuje důchody vyplácené ze sociálního pojištění.

² Břeská, N., Burdová, E., Červinka, T., Příb, J., Vlasák, V., Voříšek, V.: Lexikon – Sociální zabezpečení, Zdravotní pojištění. Sagit: Ostrava, 2002, s. 54.

straně a právem na přiznání dávky při splnění stanovených podmínek na straně druhé. Do oblasti sociálního pojištění spadá právě důchodové pojištění, dále pak pojištění nemocenské a zdravotní. Druhá oblast sociálního zabezpečení nepodmiňuje nárok na dávku povinností platit pojistné ale hovoří o tzv. sociální potřebnosti a spadá sem státní sociální podpora a sociální péče.

Z **procesního hlediska** tvoří náplň důchodového pojištění organizace a jeho provádění, vymezení institucí, které důchodové pojištění uskutečňují, vztahy mezi nimi a procesní pravidla uplatňující se při řízení o jednotlivých dávkách.

Právo důchodového pojištění je možno dělit na **obecnou a zvláštní část**. Do obecné části patří právní úprava právních vztahů důchodového pojištění, konkrétněji jejich charakteristika, objekt, subjekt a obsah a právní úpravu právních skutečností, tedy sociálních událostí, které jsou popsány výše. Do zvláštní části lze zařadit právní úpravu osobního rozsahu a věcného rozsahu důchodového pojištění, dávkové formule, plnění pojistné povinnosti a právní odpovědnosti v důchodovém pojištění.

Od důchodového pojištění je třeba odlišovat pojem **důchodového zabezpečení**. Pojmem důchodového pojištění se rozumí systém, kdy se platí pojistné a pojmem důchodové zabezpečení systém, kdy se pojistné neplatí a výdaje jsou hrazeny z jiných zdrojů, tedy ze státního rozpočtu. Je-li celý systém postaven na principu zabezpečovacím, hovoříme o důchodovém zabezpečení a je-li založen na principu pojistném, hovoří se o důchodovém pojištění.

1. 2 Důchodové právní vztahy

K tomu, abychom mohli nejlépe definovat a pochopit určité právní odvětví, je třeba vymežit okruh **právních vztahů** tvořících jeho náplň. Přestože je právo důchodového pojištění pojímáno jako součást práva sociálního zabezpečení a není tedy chápáno jako samostatné právní odvětví, upravuje širokou škálu složitých a rozmanitých právních vztahů.

Důchodové právní vztahy jsou jedním z druhů právních vztahů vznikajících v oblasti sociálního zabezpečení realizující se v oblasti důchodového pojištění. Tyto vztahy můžeme dělit na **pojistné a dávkové**. Pojistným vztahem se rozumí takový právní vztah, respektive taková jeho část, kdy „oprávněný subjekt je čekatelem na

dávku.“³ Je to veřejnoprávní vztah zahrnující práva a povinnosti subjektů související s účastí na důchodovém pojištění, a to zejména povinnost podílet se na tvorbě zdrojů, z kterých jsou dávky poskytovány.

Dávkovým právním vztahem se pak rozumí již samotná realizace plnění ze sociálního pojištění v případě, že jsou splněny podmínky pro jeho poskytování. Pojistný a dávkový vztah jsou vzájemně propojené. Dávkový vztah se tak může v oblasti důchodového pojištění realizovat pouze na základě vztahu pojistného neboli jinak pro vznik dávkového vztahu je nutná existence pojistného vztahu, a to po určitou dobu, tak jak ji stanoví příslušný zákon.

Pojistné důchodového vztahu vznikají na základě právních skutečností odlišných od sociálních událostí a z hlediska jejich vzniku je lze dělit na obligatorní a fakultativní. Vznik obligatorních právních vztahů je spojen se zákonem danou právní skutečností. K jejich vzniku tak dochází ze zákona, okamžikem kdy tato právní skutečnost nastane. Fakultativní právní vztahy vznikají projevem vůle oprávněného subjektu a jiným způsobem vzniknout prakticky vzniknout nemohou.

Dávkové vztahy se dělí na **originární** neboli původní a **derivativní** neboli odvozené. Originární vztahy jsou typické totožností oprávněného subjektu se subjektem vztahu pojistného. Derivativními jsou pak takové, kdy oprávněný subjekt je jiná osoba, než subjekt původního pojistného vztahu. Mezi těmito osobami však existuje určitý blízký, příbuzenský vztah.

1. 3 Sociální události

Dále je možné vymezit důchodové pojištění z hlediska právních skutečností relevantních pro vznik, změnu a zánik právních vztahů v důchodovém pojištění. V právu sociálního zabezpečení se jedná o tzv. **sociální události**, kterými se rozumí *„takové skutečnosti, se kterými právní předpisy spojují odpovídající formy pomoci potřebným osobám v rámci sociálního zabezpečení“*⁴. Označují se tak takové právní skutečnosti, se kterými předpisy sociálního zabezpečení spojují vznik, zánik a změnu právních vztahů sociálního zabezpečení, popřípadě jiné právní následky.

Sociální události nejčastěji vedou ke ztrátě příjmu, ke vzniku mimořádných výdajů nebo k jiným následkům a mohou spočívat v dosažení určitého věku, existenci

---

³ Černá, J, Trinnerová, D., Vacík, A. Právo sociálního zabezpečení. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 159.

⁴ Chvátalová, I. Sociální pojištění zaměstnanců – právní aspekty. Praha: Oeconomica, 2002, s. 7.

dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu nebo například smrti živitele. Nezbytností pro vznik nároku na patřičné odpovídající zajištění v sociálním zabezpečení je právě existence sociální události, a to za podmínky, že jsou splněny další podmínky předepsané příslušnými právními předpisy.

Sociální události lze dělit dle různých kritérií, nejčastěji je to třídění na **předvídatelné** a **nepředvídatelné** sociální události, tedy podle toho, zda je u určitého subjektu známo, zda sociální událost nastane či nikoliv. Předvídatelné události, u kterých je známo, že určitá sociální událost nastane, se pak dále dělí na ty, u kterých je známo, i kdy tato událost nastane, a ty u kterých se to neví.

Dále se sociální události dělí na ty, které nastávají vlivem biologických faktorů a na ty, které nastávají **vlivem společenských faktorů**. **Biologické** sociální události jsou nezávislé na vůli jednotlivce i státu, sociální události jsou naopak závislé na fungování společnosti, na sociálním systému a do určité míry i na vlastní činnosti jednotlivce.⁵

Dalším typickým tříděním je dělení na sociální události **přirozené** a **nepřirozené**. Přirozené jsou ty, které jsou běžným důsledkem běhu času a zpravidla zasahují pouze finanční situaci jednotlivce. Nepřirozené sociální události jsou takové, které nejsou žádoucí součástí života, nicméně jim není možno úplně zabránit.⁶

Z hlediska vztahu osoby, u níž sociální událost nastala k právnímu následku této události, rozlišujeme sociální události **přímé** a **nepřímé**. „*V případě přímé sociální události je osoba, u níž nastala sociální událost, subjektem právního vztahu, v němž vznikají přítomností sociální události práva a povinnosti, které zákon s touto sociální událostí spojuje.*“⁷ U nepřímých sociálních událostí pak nastává sociální událost u jedné osoby a oprávnění jako následek této sociální události u jiné osoby.⁸

---

⁵ Příkladem sociální události biologické je například dosažení zletilosti, narození nebo porucha zdraví, příkladem sociální události společenské pak například mateřství či nezaopatřenost dítěte.

⁶ Přirozenou sociální událostí je například narození, dosažení určitého věku a smrt. Mezi nepřirozené sociální události řadíme například invaliditu.

⁷ Tröster, P. a kol. Právo sociálního zabezpečení. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 69.

⁸ Přímou sociální událostí je například dosažení důchodového věku, typickou nepřímou sociální událostí je smrt živitele.

1. 4 Vztah práva důchodového pojištění k jiným právním odvětvím

Jak již bylo řečeno právo důchodového pojištění je součástí **práva sociálního zabezpečení**. Kdybychom jej ale chápali ve smyslu samostatného právního odvětví, mohli bychom konstatovat, že má právo důchodového pojištění nejužší vztah právě k právu sociálního zabezpečení jako celku, a to i z toho důvodu, že některé otázky jsou upraveny jednotnou právní normou, jako příklad lze uvést zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, což je předpis, který obsahuje procesní úpravu důchodového pojištění.⁹

Dále je možné dle mého názoru spatřovat vztah práva důchodového pojištění k **pracovnímu právu**, a to především proto, že v předmětu jejich úpravy se shledáváme s řadou stejných či obdobných právních skutečností. Například určité podobnosti lze najít při srovnání mzdy, jako jedné ze základních podmínek existence pracovního poměru a důchodů vyplácených z důchodového pojištění. Jelikož důchody mají nahradit ztrátu či pokles příjmu ze závislé činnosti je možné tvrdit, že plní v podstatě stejnou funkci jako mzda. Dále pak samotný nárok na dávku z důchodového pojištění a jeho výše jsou ovlivněny předchozím výkonem výdělečné činnosti, stejně tak jako mzda. V průběhu historického vývoje těchto právních odvětví byly některé právní instituty upraveny obdobným způsobem jedná se např. o institut promlčení nebo o úpravu způsobilosti k právním úkonům.¹⁰ Vztah k pracovnímu právu vyplývá také z účasti na důchodovém pojištění. Sám zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění ve § 5 odst. 1 písm. a) uvádí v okruhu pojištěných osob zaměstnance v pracovním poměru.¹¹

Právo důchodového pojištění má jistě vztah k **trestnímu právu**, neboť obdobně jako všechna ostatní právní obory jsou spolu propojeny řadou skutkových podstat obsažených v trestním zákoně. V § 148 zákona č. 140/1961, trestního zákona, je obsažena skutková podstata trestného činu zkrácení daně, poplatku a podobné povinné platby.¹²

---

⁹ Brejcha, A., Šantrůček, V. Právo důchodového pojištění. Praha: Linde, 1998, s. 58.

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ Pracovní poměr upravuje zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce v § 30 až § 73.

¹² Jedná se o trestný čin, kterého se dopustí ten, kdo ve větším rozsahu zkrátí daň, clo, pojistné na sociální zabezpečení nebo zdravotní pojištění, poplatek nebo jim podobnou povinnou platbu. Rovněž zákon postihuje jednání toho, kdo vyláká výhodu na některé z těchto plateb.

V daňové oblasti najdeme jistou souvislost práva důchodového pojištění s **právem finančním**, konkrétně se pak jedná o spolupráci správce daně s nositelem důchodového pojištění.

Právo důchodového pojištění má nepochybně vztah k **právu správnímu**. Tento vztah souvisí s principem soudní ochrany, který byl zmíněn již výše. Neznamená nic jiného než to, že meritorní rozhodnutí o nárocích na dávky důchodového pojištění je možno přezkoumat ve správním soudnictví dle příslušného právního předpisu.¹³

Dále „vlastní speciální procesní normy práva důchodového pojištění zakotvené v zákoně č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, jsou ve své podstatě normami správního práva.“¹⁴ V zákoně č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení je pak vyjádřen princip subsidiarity.¹⁵

Vztah nikoli k jiným právním odvětvím, ale k jiným právním předpisům upravuje přímo zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, který ve svém § 106 uvádí, že pokud se v jiných právních předpisech objeví pojem důchodové zabezpečení, je třeba jej chápat jako důchodové pojištění podle zákona o důchodovém pojištění, nevyplývá-li z povahy věci něco jiného. Dále zákon uvádí, že se toto nevztahuje na zákon č. 100/1988, o sociálním zabezpečení a na předpisy, které slouží k jeho provedení. Toto ustanovení je nezbytné, neboť došlo ke změně názvu důchodového systému z důchodového zabezpečení na důchodové pojištění.

1. 5 Financování důchodového pojištění

„V úplně nejobecnější rovině lze říci, že důchodové systémy lze financovat dvojitým základním způsobem, a to ze státního rozpočtu anebo ze zdrojů vytvořených z přímých účelově určených plateb stanovených subjektů, tedy pojistného.“¹⁶

V České republice se uplatňuje model financování charakteru sociálního pojištění a může se realizovat buď na principu kapitálovém nebo na principu pay as you go neboli průběžném. Jako základní je u nás uplatňován systém průběžného financování vyznačující se tím, že dávky v daném období jsou vypláceny z příspěvků vybraných ve stejném období. Projevuje se tak mezigenerační solidarita, kdy „*stávající výdělečně*

---

¹³ Zákon č. 150/2002 Sb., o soudním řízení správním.

¹⁴ Brejcha, A., Šantrůček, V. Právo důchodového pojištění. Praha: Linde, 1998, s. 59.

¹⁵ V § 108 se mimo jiné říká, že pokud zákon nestanoví jinak platí pro řízení ve věcech důchodového pojištění a pro řízení ve věcech pojistného na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti správní řád.

¹⁶ Gregorová, Z. Důchodové systémy. MU Brno: 1998. s. 87.

*aktivní generace hradí výdaje na dávky generaci svých matek a otců i invalidním spoluobčanům, zdraví nemocným.*¹⁷ Příspěvky plynoucí od aktivních účastníků se tak okamžitě rozdělí a vyplatí oprávněným poživatelům dle jejich aktuálních nároků. Tito dnešní aktivní účastníci financují dnešní důchodce s tím, že spoléhají na podobnou podporu od příští generace aktivních účastníků. Jedná se tedy o přerozdělování, aniž by se vytvářel fond.

V kapitálovém systému dochází k vytváření kapitálu a kapitálových rezerv fondů. System se uplatňuje jako doplňkový, a to například u penzijních fondů.

1. 6 Prameny právní úpravy důchodového pojištění

Základními prameny kontinentálního práva jsou normativní právní akty, mezi které řadíme ústavní zákony, zákony, nařízení vlády a vyhlášky ministerstev. Listina základních práv a svobod obsahuje ústavní garanci týkající se důchodového pojištění. Konkrétně se jedná o článek 30 odst. 1, kde se říká, že občané mají právo na přiměřené hmotné zabezpečení ve stáří a nezpůsobilosti k práci, jakož i při ztrátě živitele.

Důchodové pojištění není upraveno komplexně v jednom zákoně. Otázky důchodového pojištění jsou řešeny ve třech zákonech. **Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů** (dále jen **zákon o důchodovém pojištění**) upravuje základní problematiku týkající se druhů dávek z důchodového pojištění, jejich výši a výplatu, otázky týkající se souběhu důchodů.

Otázky organizace, otázky orgánů důchodového pojištění a jejich působnost, práva a povinnosti pojištěnců, orgánů důchodového pojištění a zaměstnavatelů upravuje zvláštní zákonem a to **zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení**. Třetím avizovaným zákonem je **zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti**.

Jako další normy vztahující se k důchodovému pojištění lze uvést například zákon č. 235/1992 Sb., o zrušení pracovních kategorií a o některých dalších změnách v sociálním zabezpečení ve znění zákona č. 155/1995 Sb., zákon č. 500/2004 Sb., o správním řízení, zákon č. 42/1994 Sb., o penzijním připojištění se státním příspěvkem. Dále pak některé vyhlášky a nařízení vlády, konkrétně se jedná o vyhlášku Ministerstva práce a sociálních věcí č. 284/1995 Sb., kterou se provádí zákon o důchodovém

---

¹⁷ Černá, J, Trinnerová, D., Vacík, A. Právo sociálního zabezpečení. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007, s. 34.

pojištění, z nařízení vlády jsou podstatné mimo jiné ty, kterými jsou zvyšovány důchody.

Význam judikatury

Jelikož se judikatura neboli tzv. precedenty jakou pramen práva uplatňují především v angloamerických právních systémech nelze o judikatuře jako pramenu práva hovořit v českém kontinentálním právním systému. Přesto má jistě rozhodovací činnost svou relevanci. To se týká především tzv. ustálené judikatury. Jedná se o takové výroky soudu, které jsou svým obsahem důkazem neměnného a trvalého názoru na určitou otázku. V praxi subjekty důchodového pojištění ustálenou judikaturu velmi často respektují a dá se říct, že často mění i své postupy tak, aby byly v souladu právě s onou judikaturou.

Jako pro všechna právní odvětví má i pro právo důchodového pojištění velký význam činnost Ústavního soudu, neboť tato instituce zcela zásadně ovlivňuje rozhodování soudních i správních orgánů, a to prostřednictvím tzv. negativního zákonodárství, tedy rušením právních předpisů či jejich částí a dále prostřednictvím rozhodování o ústavních stížnostech.¹⁸

1. 7 Principy a zásady důchodového pojištění

Mezi základní principy práva důchodového pojištění řadíme takové základní zásady a vůdčí ideje, na kterých je právní úprava tohoto odvětví založena.

➤ *Princip pojistný a princip zásluhovosti*

V první řadě je třeba uvést pojistný princip a princip zásluhovosti. Pojistný princip znamená, že na důchodové pojištění se platí **pojistné**, které se stanoví z příslušného vyměřovacího základu, ze kterého se následně vypočte výše důchodových dávek. Princip zásluhovosti je pro důchodové pojištění stěžejní. Pod tímto pojmem si lze představit, že subjekt důchodového pojištění si musí jednoduše řečeno odpracovat určitou dobu neboli získat **potřebnou dobu pojištění**, neboť výše jednotlivých dávek se pak odvíjí právě od toho, jakou dobu pojištění získal a jaké měl výdělků. Poskytnutí dávky je tak vázáno na splnění oprávněnému subjektu předem známých podmínek.

---

¹⁸ Viz. zákon č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu.

Volba principu, zabezpečovacího či pojistného, na kterých je objektivní právní úprava založena, je do značné míry závislá na společenském a politickém prostředí, kde se tato úprava uplatňuje. „Princip pojistný je aplikován tehdy, pokud je politické ovzduší založeno na liberalismu a ekonomika na tržním hospodářství. Naproti tomu zabezpečovací princip je používán tehdy, kdy je ekonomika založena na řízeném hospodářství.“¹⁹ Zabezpečovací princip převládal v právní úpravě od roku 1957 až do roku 1995, kdy byl přijat zákon o důchodovém pojištění. Od roku 1926 roku 1956 byla právní úprava založena na systému pojistném.²⁰

➤ *Princip účasti na pojištění všech ekonomicky aktivních osob a princip jednotné úpravy*

Princip účasti na pojištění prakticky všech ekonomicky aktivních osob na tvorbě a fungování systému důchodového pojištění neboli **princip participace** nachází svůj smysl jednak ve smyslu právním a jednak ve smyslu ekonomickém.

Příjemcům dávek ze systému by mělo být umožněno podílet se na jeho správě a řízení prostřednictvím institutů, které jsou jim k tomuto účelu k dispozici, což lze realizovat pouze za předpokladu dostatečné informovanosti těchto subjektů. Každý tak má možnost ovlivňovat do jisté míry to, co se dotýká jeho samého, jeho života. Člověk přestává být pasivním příjemcem rozhodnutí a opatření a sám se podílí na procesu jejich tvorby a spolurozhoduje o jejich realizaci.²¹ Ve smyslu ekonomickém se projevuje v podílení se na vytváření zdrojů financování systému.

Principem jednotné úpravy se rozumí, že pro všechny skupiny pojištěnců platí stejná zákonná pravidla. Se samostatnou právní úpravou pro jednotlivé skupiny osob, např. pro vojáky, pro zaměstnance atd. se lze setkat v řadě právních řádů jiných států. V České republice platila samostatná právní úprava dříve pro některé skupiny osob jako např. *pro „družstevní rolníky, tato úprava byla zrušena s účinností od 1. ledna 1976“*.²²

¹⁹ Brejcha, A., Šantrůček, V. Zákon o důchodovém pojištění. Praha: Codex, 1996, s.16.

²⁰ Za celou uvedenou dobu, tedy od roku 1926 do současnosti, bylo přijato celkem 8 zákonů týkajících se důchodového zabezpečení (zák.č.221/1924 Sb., zák.č.26/1929 Sb., zák.č.99/1948 Sb., zák.č.55/1956 Sb., zák.č.101/1964 Sb., zák.č.121/1975 Sb., zák.č.100/1988 Sb., zák.č.155/1995 Sb.).

²¹ Gregorová, Z. Důchodové systémy. Brno: MU Brno, 1998, s. 79.

²² Tröster, P. a kol. Právo sociálního zabezpečení. Praha: C. H. Beck, 2005, s.182.

➤ *Zásada sociální solidarity*

Velmi významná zásada prolínající se celým systémem sociálního zabezpečení se někdy označuje také jako princip podpory nebo sounáležitosti a vyjadřuje jakousi vzájemnou soudržnost a odpovědnost. Vychází z pojetí člověka jako společenské bytosti, která je vždy závislá na soužití s ostatními, se společností jako celkem.

Sociální solidarita se uplatňuje ve větší či menší míře v souvislosti se způsobem tvorby prostředků pro realizaci dávek důchodového pojištění a jejich vydávání. V nejvyšší míře se uplatňuje u zdravotního pojištění, v menší míře u státní sociální podpory a sociální péče. Míra sociální solidarity by měla být logicky nejvyšší tam, kde se jedná o zdraví a existenci subjektu a naopak nižší tam, kde se jedná např. o blahobyt subjektu či jeho životní styl a životní úroveň.

Sociální solidarita představuje míru účasti jednotlivých subjektů, které jsou účastníky systému pojištění na zmírnění následků nepříznivé sociální události objektivním právem předpokládané.²³ V právu důchodového pojištění se jedná především o **sociální solidaritu subjektů s vyššími příjmy se subjekty s nižšími příjmy** a **sociální solidaritu osob ekonomicky aktivních s osobami ekonomicky neaktivními**, tedy osobami pobírajícími důchod.

Zásada v podstatě znamená tvoření zdrojů důchodového pojištění z plateb ekonomicky aktivních občanů a jejich využívání k sociálnímu zajištění občanů tyto zdroje nevytvářejících. „*S plynutím času a střídáním lidských generací se samozřejmě posouvá i podíl generací na tvorbě zdrojů pro důchodový systém.*“²⁴ Jako příklad z praxe bych uvedla způsob stanovení výše důchodů, kdy se od určité výše základ pro výpočet důchodu redukuje.

Zásada sociální solidarity se uplatňuje rovněž ve způsobu financování, nejvíce se **projevuje ve způsobu financování** označovaného jako pay-as-you-go neboli průběžném financování²⁵ a sníženou měrou pak v kapitalizovaném způsobu financování důchodového systému. Průběžné financování odpovídá již zmíněnému vytváření prostředků ekonomicky aktivním obyvatelstvem a jejich poskytování ekonomicky neaktivním. U kapitalizovaného financování je výplata důchodu odkládána až do doby, kdy jsou vytvořeny dostatečné zdroje.

---

²³ Brejcha, A., Šantrůček, V. Právo důchodového pojištění. Praha: Linde, 1998, s. 55.

²⁴ Gregorová, Z. Důchodové systémy. MU Brno: 1998. s. 77.

²⁵ Někdy se hovoří o tzv. mezigenerační neboli intergenerační solidaritě.

➤ *Zásada sociální spravedlnosti*

Spravedlnost lze vykládat různě. Pokud ji budeme pojímat jako jakousi nejvyšší, mravní, etickou ale i právní hodnotu, pak by bylo možné ji označit jako určité pomyslné měřítko mezilidských vztahů. Spravedlnost je považována za základ právních řádů a právních úprav většiny odvětví.

Sociální spravedlností pak rozumíme pravidla podle kterých jsou ve společnosti rozdělovány příjmy, finance, užitky, bohatství a jiné hodnoty či prospěchy. Zásada sociální spravedlnosti se pak uplatňuje ve třech podzásadách: každému stejně, každému podle jeho zásluh a každému podle jeho potřeb.

➤ *Zásada subsidiarity*

Vychází ze základní odpovědnosti člověka postarat se sám o sebe, zabezpečit sám sebe, tedy z **osobní odpovědnosti člověka**. Na druhou stranu ale zohledňuje i zásadu solidarity. Je-li člověk vždy součástí nějakého celku, ať už společnosti jako celku nebo například rodiny nebo jiné skupiny, je třeba počítat s tím, že pokud si člověk sám nepomůže, musí nastoupit jiné osoby, přičemž stát je až na posledním místě.

➤ *Zásada všeobecnosti důchodového systému*

Tato zásada někdy nazývaná jako zásada univerzality se projevuje ve dvou směrech, a to z hlediska **sociálních událostí** a **subjektů důchodového pojištění**. Ve vztahu k subjektům ji lze vyložit tak, že se důchodový systém vztahuje na všechny osoby splňující určité kritérium, kterým může být státní občanství nebo trvalý pobyt na území státu.

Co se týče sociálních událostí, na něž se důchodový systém vztahuje, nelze pojímat zásadu univerzality tak, že by pokrývala veškeré možné sociální události, které by mohly vzniknout, ale pouze ty, které se v důsledku historického vývoje pod pojem důchodového systému podřadily. Jedná se o dlouhodobé sociální události a rozumí se jimi především invalidita, stáří a smrt živitele.

➤ *Zásada uniformity*

Zásada uniformity je založena na **rovnosti oprávněných subjektů** důchodového pojištění prostřednictvím stejných objektivních pravidel. Ve svém důsledku neznámá, že by všem bylo poskytováno stejně, ale možnost všech domoci se svého nároku stejnými prostředky.

➤ *Zásada kompenzace*

Zásada kompenzace odráží účel důchodového systému, kterým je **nahrazení újmy** zajištěním plnění oprávněnému subjektu ve stanovených sociálních událostech. Zásada se neprojevuje absolutně, není možno nahradit vzniklou újmu, celý příjem v plném rozsahu, ale pouze v určitém poměru, který se odvíjí od možností daného systému.

➤ *Zásada sociální potřeby*

Jelikož důchodový systém se zakládá na zásadě zásluhovosti, se zásadou sociální potřeby se téměř nesetkáváme. Sociální potřeba představuje stav osoby žádající o dávku, do kterého se tato osoba dostala nezávisle na svoji vůli v důsledku objektivní události, přičemž pomoci si z této situace sama není schopna.

Za vyjádření této zásady lze uvést snad jen institut tzv. invalidity z mládeži představující poskytování invalidního důchodu bez získání potřebné doby pojištění.

➤ *Princip právní a ekonomické garance, zabezpečovací princip a zásada iniciace*

Princip garance státu znamená, že dávky důchodového pojištění jsou garantovány státem, což souvisí s tím, že výdaje na důchodové pojištění jsou součástí výdajů státního rozpočtu přičemž pojistné na důchodové pojištění se vede na samostatném účtu a uvádí se jako samostatná položka příjmů státního rozpočtu.

Zásada zabezpečení zjednodušeně řečeno znamená, že stát sám vytváří organizuje a financuje důchodový systém.

Zásada iniciace pak jak již ze samostatného názvu vyplývá představuje postavení státu jako iniciátora, zákonodárce ve vztahu k důchodovému systému. Zachycuje postavení státu v důchodovém systému, které by mohlo být vyjádřeno slovy „*stanovit podmínky a nechat volně žít.*“²⁶

➤ *Princip obligatornosti dávek a princip soudní ochrany*

Neméně důležitou zásadou důchodového pojištění je princip obligatornosti dávek důchodového pojištění představující právní nárok na poskytnutí dávky v případě zákonem stanovených podmínek. S tímto principem souvisí princip zajištění soudní ochrany představující možnost **soudního přezkumu rozhodnutí** ve věcech

---

²⁶ Gregorová, Z. Důchodové systémy. Brno: MU Brno, 1998, s. 72.

důchodového pojištění v rámci správního soudnictví, kdy k řízení je příslušný krajský soud.

➤ *Zásada zachování nabytých práv*

Aplikací této zásady oprávněný subjekt získává právní a ekonomickou jistotu poskytování dávek, na které ze zákona získal nárok. Jedinec tak nemůže trpět změnou právní úpravy a nemůže pozbýt jednou nabyté nároky, například proto, že byla dávka zrušena nebo zavedena dávka jiná.

Jako příklad lze dle mého názoru uvést sociální důchod, jako jeden z důchodů, které byly přiznávány podle předpisů platných před 1. lednem 1996.

2. Základní pojmy v právu důchodového pojištění

2. 1 Důchody

„Důchod v oblasti důchodového pojištění je dlouhodobá dávka realizovaná jako opakující se peněžní plnění, které slouží k částečnému odstranění sociální situace vymezené zákonem.“²⁷ Pojem důchody je někdy zaměňován s pojmem dávky důchodového pojištění tak jak je tomu v zákoně č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení.

Z důchodového pojištění se poskytují jen důchody, a to důchody starobní, plně invalidní, částečně invalidní a tzv. pozůstalostní, tedy vdovské, vdovecké a sirotčí.

Důchody lze dělit na **přímé** neboli **originární** a **nepřímé**, tzv. **odvozené**. Do kategorie důchodů přímých řadíme důchody **starobní** a **invalidní**, do důchodů nepřímých **důchody pozůstalých**. Důchody přímé jsou takové důchody, kdy sociální událost postihuje přímo oprávněnou osobu, osobu z hmotného práva aktivně legitimovanou. U důchodů odvozených sociální událost postihuje osobu odlišnou od oprávněného z hmotné práva.

Rozdíl mezi kategoriemi důchodů spočívá v tom, že důchody přímé se počítají z výpočtového základu oprávněného v závislosti na dobách pojištění a výši výdělku, zatímco odvozené důchody, respektive jejich procentní výměra se stanoví z procentní výměry přímého důchodu, který pobíral nebo by pobíral zemřelý.

Výčet důchodů je taxativní. Před rokem 1996 upravoval zákon o sociálním zabezpečení i jiné druhy důchodů, a to důchody sociální, důchod manželky a důchod za výsluhu let. Tyto důchody byly transformovány na důchody podle zákona o důchodovém pojištění. Tento zákon též neupravuje poměrný starobní důchod.²⁸

Důchod je tvořen dvěma složkami, základní a procentní výměrou. Základní výměra se stanoví pevnou částkou, tato částka je stejná pro všechny důchody. V případě, že by došlo k souběhu nároků na výplatu více důchodů, náleží základní výměra jen jednou. V současné době činí 2170 Kč.

---

²⁷ Břeská, N., Burdová, E., Červinka, T., Přib, J., Vlasák, V., Voříšek, V.: Lexikon – Sociální zabezpečení, Zdravotní pojištění. Sagit: Ostrava, 2002, s. 54.

²⁸ Přib, J., Voříšek, V. Důchodové předpisy s komentářem. Olomouc: ANAG, 2001, s.18.

2. 2 Dítě

Důležitými pojmy ve vztahu k důchodovým dávkám jsou pojmy dítě a nezaopatřenost dítěte. Definice těchto pojmů platí pro účely celého zákona o důchodovém pojištění.²⁹

Dle § 20 zákona o důchodovém pojištění se dítětem se pro důchodové účely rozumí **dítě vlastní**, jakož i **dítě osvojené**, a pokud není stanoveno zákonem jinak, také **dítě, které bylo převzato do trvalé péče nahrazující péči rodičů**. V některých případech se tedy pod pojem dítě zahrnují i děti, které nemají pokrevní ani osvojenecký vztah k dospělé osobě, ale jsou vymezeny podmínkou, že jde i děti převzaté do trvalé péče nahrazující péči rodičů. Takto vymezené dítě však nemá ve všech ohledech rovnocenné postavení vůči ostatním okruhům dětí, a to například v případě nároku na sirotčí důchod.

Pokud jde o dítě vlastní, platí obecná zásada, že matka je vždy jistá, otec nejistý³⁰. V případě, že by se objevily pochybnosti o otcovství dítěte, je třeba postupovat podle zákona o rodině.³¹ Stejný zákon upravuje rovněž institut osvojení. Podle něj osvojením vzniká mezi osvojencem a osvojitelem totožný poměr, jaký je mezi rodičem a dítětem a mezi osvojencem a příbuznými osvojitele poměr příbuzenský. O osvojení rozhoduje soud na návrh osvojitele a na základě rozhodnutí o osvojení se zapíše do knihy narození matriky osvojitel, příp. osvojitelé.

2. 2. 1 Nezaopatřenost dítěte

Nezaopatřenost dítěte je specifickou právní skutečností, která má vliv na posouzení nároku na pozůstalostní dávky. Nezaopatřeným dítětem se dle § 20 odst. 3 zákona o důchodovém pojištění rozumí dítě do skončení povinné školní docházky a poté, nejdéle do **26. roku věku**, jestliže se **soustavně připravuje na budoucí povolání** nebo se nemůže soustavně připravovat na budoucí povolání nebo vykonávat výdělečnou činnost pro **nemoc** nebo **úraz** anebo z důvodu **dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu** není schopno vykonávat soustavnou výdělečnou činnost. Zmíněné podmínky se odlišují způsobem jejich prokazování.

²⁹ Srov. § 50 odst. 1 písm. b), § 5 odst. 1 písm. r), § 20 a n. zákona o důchodovém pojištění.

³⁰ Mater certa, pater incertus.

³¹ zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině, v platném znění, §50a a n.

Zatímco neschopnost soustavně se připravovat na budoucí povolání či vykonávat výdělečnou činnost pro nemoc nebo úraz se prokazuje potvrzením ošetřujícího lékaře, pro prokázání dlouhodobě nepříznivého zdravotního stavu je nezbytný posudek lékaře okresní správy sociálního zabezpečení.³² Za dlouhodobě nepříznivý stav se považuje takový stav, který má podle poznatků lékařské vědy trvat déle než jeden rok.

Po skončení povinné školní docházky se **do 18. roku věku** považuje za nezaopatřené také dítě, které je vedeno v evidenci úřadu práce jako uchazeč o zaměstnání a nemá nárok na hmotné zabezpečení uchazečů o zaměstnání.

V dřívější právní úpravě stanovil zákon výjimky výslovným odkazem na zákon o zaměstnanosti. Podle něj se dítě do 18. roku nepovažovalo za nezaopatřené dítě, jestliže mu podpora v nezaměstnanosti nenáležela, protože bez vážných osobních nebo rodinných důvodů odmítlo nastoupit do vhodného zaměstnání, úmyslně maří součinnost s úřadem práce při zprostředkování zaměstnání nebo v posledních šesti měsících opětovně ukončilo zaměstnání samo bez vážných důvodů, popřípadě s ním bylo ukončeno zaměstnání pro neuspokojivé pracovní výsledky nebo pro porušování povinností vyplývajících ze zaměstnání, a to rovněž v období šesti měsíců. Dítě pak ale bylo možné považovat znovu za nezaopatřené uplynutím doby, za kterou mu podpora nenáležela.

2. 2. 2 Povinná školní docházka

Nyní je třeba definovat co se rozumí povinnou školní docházkou a soustavnou přípravou dítěte na budoucí povolání. Školní docházka je povinná po dobu **devíti školních roků**, nejvýše však do konce školního roku, v němž žák dosáhne **sedmnáctého roku věku**.

Povinná školní docházka začíná počátkem školního roku, který následuje po dni, kdy dítě dosáhne šesti let, pokud mu není povolen odklad; dítě, které dosáhne šestého roku věku v době od počátku školního roku do konce roku kalendářního, může být přijato k plnění povinné školní docházky již v tomto školním roce, je-li tělesně i duševně přiměřeně vyspělé a požádá-li o to jeho zákonný zástupce.³³

---

³² §8 odst. 1 písm. b) zákona č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení.

³³ zákon č.561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).

Povinnou školní docházkou se rozumí také docházka do desátého ročníku speciální základní školy, pomocné školy nebo zvláštní školy. Dále se považuje za povinnou školní docházku také období školních prázdnin bezprostředně navazující na ukončení školního roku, v němž dítě dovrší rok povinné školní docházky za podmínky, že dítě nevykonává po celý kalendářní měsíc výdělečnou činnost v rozsahu, který by zakládal účast na pojištění a ani nepobírá podporu v nezaměstnanosti, případně podporu při rekvalifikaci a nestalo se studentem střední školy.³⁴ Pokud ale dítě bude pokračovat ve studiu na střední škole, počítá se doba prázdnin, po kterou dítě vykonávalo výdělečnou činnost za dobu povinné školní docházky.

2. 2. 3 Soustavná příprava dítěte na budoucí povolání

„Soustavná příprava dítěte na budoucí povolání je právní skutečnost, která má význam jednak jako doba pojištění, jednak v souvislosti s definicí nezaopatřenosti dítěte.“³⁵ Definice soustavné přípravy dítěte na budoucí povolání platí rovněž pro celý zákon o důchodovém pojištění.

Za soustavnou přípravu dítěte na budoucí povolání se považuje **studium na středních školách a vysokých školách** s výjimkou dálkového, distančního, kombinovaného a večerního studia, pokud dítě v této době vykonává výdělečnou činnost v rozsahu zakládajícím účast na pojištění nebo pobírá podporu v nezaměstnanosti nebo při rekvalifikaci a dále **praktická a teoretická příprava pro zaměstnání** nebo jinou **výdělečnou činnost** osob se zdravotním postižením prováděná dle předpisů o zaměstnanosti.

Podmínky pro provozování školy, rejstřík škol a další související problematiku pak upravuje zvláštní zákon.³⁶ Naroveň studiu v tuzemských školách je postaveno studium na středních a vysokých školách v cizině, pokud tak rozhodne Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy.

---

³⁴ Srov. § 20 odst. 5 zákona o důchodovém pojištění.

³⁵ Brejcha A, Šantrůček, V. Právo důchodového pojištění. Praha: Linde, 1998, s.100.

³⁶ Zákon č.561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).

➤ *Studium na střední škole*

Středními školami se rozumí také **konzervatoře**, jsou-li zapsány v rejstříku škol a školských zařízení. Za střední školy se dále považují i **vyšší odborné školy**.³⁷

Soustavná příprava dítěte na budoucí povolání na střední škole začíná počátkem školního roku prvního ročníku, pokud ale žák nezačal plnit své studijní povinnosti dříve, neboť v tomto případě by jeho soustavná příprava na budoucí povolání počala dnem započetí plnění těchto povinností.

Soustavná příprava na budoucí povolání zahrnuje také dobu školních prázdnin mezi dvěma školními roky, dále dobu po úspěšném vykonání maturitní zkoušky do konce vyučovacího roku, za předpokladu, že byla vykonána v květnu nebo v červnu a dále dobu školních prázdnin po úspěšném vykonání maturitní zkoušky, pokud není po celý kalendářní měsíc vykonávána výdělečná činnost zakládající účast na pojištění nebo není pobírána podpora v nezaměstnanosti nebo při rekvalifikaci a nestalo-li se dítě studentem vysoké školy.

➤ *Studium na vysoké škole*

Studium na vysoké škole zahrnuje studium v **bakalářském, magisterském a doktorském studijním programu**.³⁸

Soustavná příprava dítěte na budoucí povolání na vysoké škole začíná nejdříve dnem, kdy se dítě stane studentem vysoké školy a končí dnem, kdy je vysokoškolské studium ukončeno. Zahrnuje se sem také doba od skončení studia na střední škole do dne, kdy se dítě stane studentem vysoké školy, pokud je ve studiu pokračováno bez přerušení. Dále sem spadá doba kalendářního měsíce, v němž dítě ukončilo studium a kalendářní měsíc následující po měsíci ukončení studia, pokud dítě po celou dobu nevykonává výdělečnou činnost zakládající účast na pojištění a nepobírá podporu při rekvalifikaci a v nezaměstnanosti. Započítává se také doba od ukončení studia do dne, kdy se dítě stane opět studentem vysoké školy, pokud studium navazuje bezprostředně na studium na předchozí vysoké škole, nejdéle však tři kalendářní měsíce od ukončení studia na vysoké škole.

---

³⁷ Viz. § 5 odst. 1 písm. m) zákona o důchodovém pojištění.

³⁸ Blíže zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách.

2. 2. 4 Převzetí do péče nahrazující péči rodičů

S posouzením nároku na pozůstalostní dávky souvisí mimo jiné i skutečnost, že dítě bylo převzato do péče nahrazující péči rodičů. Pojem dítě převzaté do trvalé péče nahrazující péči rodičů je obsažen v zákoně o důchodovém pojištění v § 20 odst. 2.

Převzetí dítěte do péče nahrazující péči rodičů je možné na základě **rozhodnutí příslušného orgánu**, tedy rozhodnutí soudu a rozhodnutí orgánu sociálně-právní ochrany dětí o svěřeni dítěte do péče osoby, která má zájem stát se pěstounem.³⁹

Za dítě převzaté do péče nahrazující péči rodičů se považuje také **dítě manžela**, které mu bylo **svěřeno do péče** na základě rozhodnutí soudu nebo dítě manžela, jestliže **druhý rodič** dítěte **zemřel**. O svěřeni dítěte do péče nahrazující péči rodičů tak nepůjde v případě, když rodiče pro nedostatek času svěří své dítě do péče například prarodičům, tetě, strýcovi i přesto, že tito o dítě trvale pečují. Ke svěřeni do péče by muselo dojít na základě rozhodnutí soudu.

Nejvyšší správní soud ve svém rozhodnutí konstatoval, že dítě manželky zemřelého, pokud není druhý rodič znám, lze považovat za dítě převzaté do péče nahrazující péči rodičů, i přesto, že zemřelý nepřevzal dítě do péče na základě rozhodnutí příslušného orgánu.⁴⁰ Rodič není znám i tehdy, když není uvedeno v rodném listě jméno žádného muže. Pro účely sirotčího důchodu by pak musela být zkoumána podmínka převážné odkázanosti dítěte na výživu zemřelého v době jeho smrti.

Podle zákona č. 101/1964 Sb., o sociálním zabezpečení, jak vyplývá z tehdejší judikatury, nebylo podmínkou soudní rozhodnutí o svěřeni dítěte do péče, ale stačil faktický výkon péče o dítě za předpokladu, že tato péče nahrazuje péči rodičů. Sirotčí důchod náležel i dítěti, jemuž zemřela osoba, která jej převzala do péče a dítě bylo v době její smrti na ni převážně odkázáno výživou, přičemž rodiče nejsou schopni péči ze závažných důvodů zabezpečit.

Převzetím do péče nahrazující péči rodičů není myšleno osvojení dítěte.

---

³⁹ Zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině, zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

⁴⁰ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 4. 11. 2005, sp. zn. 4Ads 67/2004.

2. 3 Výdělečná činnost

Výdělečná činnost je pojmem používajícím se v souvislosti zejména se starobním důchodem a při vymezení pojmu nezaopatřenost dítěte. Je to skutečnost právně významná především pro nárok na výplatu přímých dávek důchodového pojištění.

Jedná se o činnost osob stanovených v § 5 odst. 1 písm. a) až l), v) až x) zákona o důchodovém pojištění (například zaměstnanci v pracovním poměru, osoby samostatně výdělečně činné, poslanci a senátoři atd.).⁴¹ Podmínkou ovšem je, že tato činnost je vykonávána v rozsahu zakládajícím účast na pojištění.

Výdělečná činnost tak tedy musí splňovat **kumulativně** dva znaky, jednak **znak kvalitativní** - musí se tedy jednat o činnost osob uvedených v zákoně a jednak **znak kvantitativní**, který představuje onen zmíněný rozsah, který zakládá účast na pojištění. Uvedené podmínky nespĺňuje např. dohoda o provedení práce, činnost malého rozsahu, výkon činnosti na základě smlouvy o dílo atd.

2. 4 Pracovní úraz a nemoc z povolání

Pracovní úraz a nemoc z povolání jsou právní skutečnosti znamenající v určitých případech **nevyžadování jinak potřebné doby pojištění**. Svůj význam mají při hodnocení podmínek na dávku plného invalidního nebo částečného invalidního důchodu a na dávky pozůstalostní.

O pracovní úraz jde tehdy, jestliže jej utrpěl pojištěnec při činnosti zakládající účast na pojištění a který se za pracovní nebo služební úraz považuje podle pracovněprávních předpisů nebo předpisů upravujících služební poměry.

Dle § 380 zákona č. 262/2006 Sb., zákoníku práce, se pracovním úrazem rozumí poškození zdraví nebo smrt, které byly způsobeny zaměstnanci nezávisle na jeho vůli krátkodobým, náhlým a násilným působením vnějších vlivů při plnění pracovních úkolů nebo v souvislosti s ním. Pracovním úrazem není úraz, který se zaměstnanci přihodil cestou do zaměstnání a zpět. Zákon dále odkazuje na prováděcí právní předpisy

---

⁴¹ Viz. § 27 zákona o důchodovém pojištění.

vymezuující seznam nemocí z povolání a postup při uznávání nemocí z povolání a seznam zdravotnických zařízení, která tyto nemoci uznávají.⁴²

2. 5 Účast na důchodovém pojištění

V souvislosti s účastí na pojištění hovoříme o osobním rozsahu důchodového pojištění. Na účast na důchodovém pojištění nemá vliv, zda má osoba státní občanství České republiky nebo zda má na našem území trvalý pobyt. Z toho, že je osoba účastna pojištění nelze automaticky odvozovat nárok na důchodové dávky, neboť k tomuto nároku je třeba získat potřebnou dobu účasti na pojištění, tedy určitou dobu pojištění. Účastny pojištění jsou osoby, které uvádí zákon o důchodovém pojištění a lze je rozdělit do následujících skupin: **povinně pojištěné osoby vykonávající pracovní činnost, osoby povinně pojištěné nevykonávající pracovní činnost, osoby samostatně výdělečně činné a osoby dobrovolně pojištěné.**⁴³

Účastníky českého důchodového pojištění jsou cizí státní příslušníci s trvalým nebo přechodným pobytem na území ČR, kteří jsou na území ČR v pracovním nebo obdobném poměru k zaměstnavateli se sídlem v ČR, pracovníci v pracovním vztahu uzavřeném podle cizích právních předpisů a cizí státní příslušníci samostatně výdělečně činní na území ČR. Některé podmínky účasti na důchodovém pojištění (včetně výplat dávek z důchodového pojištění) mohou být navíc upraveny mezinárodními bilaterálními smlouvami o sociálním zabezpečení.

V případě osob vykonávajících pracovní činnost hovoříme o tzv. **obligatorním právním vztahu** a tyto osoby jsou účastny pojištění ze zákona bez ohledu na jejich vůli. Právní vztah důchodového pojištění je zde podmíněn právním vztahem nemocenského pojištění, neboť pokud osobě nevznikne účast ne nemocenském pojištění, nemůže vzniknout ani účast na pojištění důchodovém. Účast na důchodovém pojištění je tak důsledně odvozována od účasti na nemocenském pojištění.

Povinně pojištěné osoby nevykonávající pracovní činnost vymezuje zákon o důchodovém pojištění v § 5 odst. 1 písm. m) až u). Jedná se například o osoby soustavně se připravující na budoucí povolání na střední, vyšší odborné nebo vysoké škole po dobu prvních šesti let po dosažení 18 let věku, osoby vedené v evidenci úřadu

---

⁴² Nařízení vlády č. 290/1995 Sb., kterým se stanoví seznam nemocí z povolání. Vyhláška č. 342/1997 Sb., kterou se stanoví postup při uznávání nemocí z povolání a vydává seznam zdravotnických zařízení, která tyto nemoci uznávají.

⁴³ Viz. § 5 a § 6 zákona o důchodovém pojištění.

práce jako uchazeči o zaměstnání po dobu, po kterou jim náleží podpora v nezaměstnanosti nebo při rekvalifikaci nebo osoby se zdravotním postižením zařazené k teoretické nebo praktické přípravě pro zaměstnání atd. Jedná se tedy o osoby, které nemohou z vážných důvodů vykonávat výdělečnou činnost. Hovoříme zde rovněž o obligatorním pojistném vztahu, s tím rozdílem, že jeho předpokladem není pracovní činnost, nýbrž jiná skutečnost mající za následek obligatorní účast na pojištění.

Pro účely důchodového pojištění se u osob samostatně výdělečně činných rozlišuje hlavní samostatná výdělečná činnost a vedlejší samostatná výdělečná činnost. Pro hlavní samostatnou výdělečnou činnost platí vždy obligatorní pojistný vztah, pro vedlejší samostatnou výdělečnou činnost vzniká povinná účast na pojištění pokud čistý příjem za kalendářní rok přesáhl tzv. rozhodnou částku, jejíž výši stanoví zákon, v ostatních případech se jedná a o fakultativní, dobrovolný pojistný vztah.

V případě dobrovolně pojištěných osob, máme na mysli osoby, které jsou důchodově pojištěné na základě fakultativního pojistného vztahu, přičemž jedinými podmínkami pro vznik účasti na důchodovém pojištění je zde dosažení zletilosti pojištěnce a podání přihlášky na příslušném tiskopisu u okresní správy sociálního zabezpečení. Dobrovolná účast není vázaná na trvalý pobyt na území České republiky ani na české státní občanství.

V praxi se lze setkat s případy souběhu dobrovolné a povinné účasti na pojištění, a to např. při zvýšení osobního vyměřovacího základu.⁴⁴ Osoba, která se dobrovolně přihlásila k účasti na důchodovém pojištění má právo se také kdykoliv odhlásit, může podat tzv. odhlášku a účast zaniká ke dni v odhlášce uvedeném. Nelze se ovšem odhlásit ke dni předcházejícímu dni, ve kterém se osoba z účasti odhlásila. Odhláška musí být podána písemně, není pro ni předepsán příslušný tiskopis jako pro přihlášku.

Zákon rozlišuje tzv. kvalifikované důvody pro dobrovolnou účast na pojištění (pak se jedná o tzv. **podmíněnou dobu dobrovolné účasti**) a ostatní případy (**nepodmíněná doba dobrovolné účasti**). Mezi kvalifikované důvody řadíme vedení v evidenci úřadu práce, soustavnou přípravu na budoucí povolání studiem na střední nebo vysoké škole, s výjimkou prvních šesti let studia po dosažení věku 18 let, výdělečnou činnost v cizině po 31.12.1995 a výkon dlouhodobé dobrovolnické služby na základě smlouvy uzavřené v souladu se zvláštním zákonem.⁴⁵

---

⁴⁴ Příb, J., Voříšek, V. Důchodové předpisy s komentářem, 3. vydání. Olomouc: ANAG, 2004, s.39.

⁴⁵ Zákon č. 198/2002 Sb., o dobrovolnické službě a o změně některých zákonů.

Při soustavné přípravě na budoucí povolání a při evidenci na úřadu práce je možno být pojištěn neomezeně dlouhou dobu. V případě výdělečné činnosti v cizině je omezena doba pojištění od podání přihlášky zpětně, a to maximálně na dva roky bezprostředně přecházející dni podání přihlášky. Pro případ výkonu dobrovolnické služby za dobu před podáním přihlášky je účast na pojištění rovněž limitována, a to tak, že je možná nejvýše v rozsahu jednoho roku před podáním přihlášky a po podání přihlášky nejvýše v rozsahu deseti let, do kterých se nezahrnuje doba povinné účasti na pojištění. Není podmínkou, aby doba deseti let trvala nepřetržitě, jednotlivé úseky se sčítají.

Dobrovolně jsou účastny pojištění i osoby starší 18 let, jestliže podaly přihlášku k účasti na pojištění a účast na pojištění se týká doby jejich činnosti v České republice ve prospěch zahraničního zaměstnavatele, jde-li o osoby, které jsou zaměstnanci zahraničního zaměstnavatele a jsou činní v České republice ve prospěch tohoto zaměstnavatele.

V případech, kde existují kvalifikované důvody, je třeba hlásit změny těchto důvodů majících za následek zánik podmínek pro účast na důchodovém pojištění, a to prostřednictvím podání odhlášky do 8 dnů.

Ostatní důvody jsou pak v podstatě jakékoliv jiné, které vedou osobu starší 18 let k tomu, aby se přihlásila k účasti na důchodovém pojištění. Účast na pojištění u těchto osob je však možná nejvýše v rozsahu deseti let. Za dobu přede dnem podání přihlášky je účast na pojištění možná nejvýše v rozsahu jednoho roku předcházejícího tomuto dni.

2. 6 Doba pojištění

Zákonem o důchodovém pojištění jsou rozlišeny **obecná doba pojištění** a **náhradní doba pojištění**, dále pak doba pojištění získaná před účinností zákona o důchodovém pojištění a za účinnosti zákona, neboli do 31.12.1995 a od 1.1.1996. Doba pojištění jako obecný pojem v sobě zahrnuje obě tyto doby, pokud není stanovena zákonná výjimka vztahující se k náhradní době pojištění.

K lepšímu pochopení problematiky lze na úvod uvést základní rozdíly mezi nimi. Podstatnou odlišností je jistě skutečnost, že zatímco základní doba pojištění se započítává v celém rozsahu bez výjimek, náhradní doba pojištění se započítává s jistými limity či omezeními. Další rozdíl spočívá ve skutečnosti, že za náhradní doby pojištění se na rozdíl od obecné doby pojištění neplatí pojistné.

Základní podmínkou pro přiznání účasti na pojištění charakteru doby pojištění je, že mělo být pojistné zapláceno a nikoliv reálné zaplacení či odvedení. V případě, že by zaměstnavatel porušil svou povinnost odvést za zaměstnance pojistné, nenastává účinek nezaplacení pojistného, jelikož zaměstnanec nemůže trpět zanedbáním povinnosti zaměstnavatele.

U osob samostatně výdělečně činných je třeba zaplatit pojistné za kalendářní rok, aby se tento hodnotil jako doba pojištění, v opačném případě, pokud by osoba samostatně výdělečně činná neuhradila pojistné za některé období, nebude se rok, jehož součástí jsou tato období hodnotit jako doba pojištění.

Doba pojištění po 31.12.1995 zahrnuje dobu účasti povinně pojištěných osob, osob samostatně výdělečně činných a osob dobrovolně účastných pojištění, za kterou bylo zapláceno pojistné v České republice. Dobou pojištění je doba účasti na důchodovém pojištění v zákoně vymezených skupin osob za splnění zákonem daných podmínek. Za doby pojištění se považují též doby zaměstnání získané před 1. 1. 1996.

Náhradní dobou pojištění je po 31. 12. 1995 doba účasti na pojištění osob uvedených v zákoně o důchodovém pojištění § 5 písm. m) až u). Jedná se o časové úseky, kdy zpravidla existuje nějaká právem uznaná událost, která znemožňuje výkon výdělečné činnosti. Za tyto doby se neodvádí pojistné, a přesto jsou započítávány do celkové doby pojištění.

Základní podmínkou hodnocení doby pojištění jako náhradní doby pojištění je, že byla **získána na území České republiky** a že trvala alespoň **jeden rok**. Jde-li však o náhradní dobu pojištění z důvodu péče o dítě, zákon od splnění podmínky získání na území České republiky upouští. Náhradních dob je celkem devět.⁴⁶ V celém rozsahu se pro stanovení výše důchodu započítává výkon vojenské služby, péče o dítě a péče o bezmocnou či závislou osobu. Zbývajících šest dob se započítává pouze v rozsahu 80 %.

Za náhradní dobu pojištění se považují také náhradní doby pojištění získané před 1. lednem 1996 podle tehdy platných předpisů a doba pobírání důchodu za výsluhu let. Dále se za náhradní dobu pojištění považují doby studia před 1. lednem 1996, a to po dobu prvních šesti let tohoto studia po dosažení 18 let.

---

⁴⁶ Například doba soustavné přípravy na budoucí povolání studiem na střední škole, vyšší odborné škole nebo vysoké škole v České republice, a to po dobu prvních šesti let po dosažení osmnácti let, doba evidence na úřadu práce uchazeče o zaměstnání, doba péče o dítě do čtyř let věku, doba přípravy osob se zdravotním postižením pro pracovní uplatnění atd.

3. Pozůstalostní dávky

3. 1 Charakteristika pozůstalostních dávek

Pozůstalostní důchody patří z historického hlediska mezi nejstarší dávky. Již roku 1771 vydala Marie Terezie tzv. Penzijní normál, který se týkal vdov a sirotek po státních úřednících, kteří sloužili věrně a zanechali po sobě vdovu a děti, přičemž výměra dávky nesměla přesáhnout třetinu platu tohoto úředníka.⁴⁷

Původně byly chápány jako dávky poskytované pouze ženám a dětem v případě úmrtí jejich manžela a otce, jakožto živitele rodiny. Vycházelo se ze společenské situace a z obecného podvědomí o roli muže a ženy ve společnosti. Muž byl tradičně pojat jako živitel rodiny a žena jako pečovatelka o domácnost a i pro případ, že by žena pracovala, její výdělek byl ve srovnání s výdělkem manžela zanedbatelným.

Původním účelem pozůstalostních dávek tak bylo nahrazení příjmu jediného živitele rodiny, kterým byl manžel a otec, jednalo se tedy o úplnou alimentaci pozůstalých členů rodiny. S postupnou emancipací žen se zaváděly v mnoha zemích i dávky pro pozůstalé muže, tedy vdovecké důchody a přecházelo se k alimentaci částečné, tedy k náhradě příjmu, který rodina pozbyla, pokud tento příjem nemohl být nahrazen jinak, především výdělečnou činností.

3. 1. 1 Smrt jako sociální událost

Smrt jako právní událost je skutečností vznikající nezávisle na vůli subjektů, se kterou právní normy spojují vznik, změnu nebo zánik práv a povinností. V právu sociálního zabezpečení je smrt „sociální událostí, při níž zaniká existence člověka, subjektu právního vztahu sociálního zabezpečení.“⁴⁸

Z hlediska již výše uvedeného třídění sociálních událostí lze smrt definovat jako **sociální událost předvídatelnou, biologickou, přirozenou a nepřímou**. O předvídatelnou sociální událost se jedná, neboť je jisto, že tato událost postihne každého člověka, není ale jisto, kdy se tak stane. Jako biologická sociální událost je smrt zcela nezávislá na vůli jednotlivce, na fungování státu i na sociálním systému. Smrt je tak běžnou součástí života, které není možno zabránit, ani při vynaložení veškerého úsilí.

⁴⁷ Tröster, P. a kol. Právo sociálního zabezpečení. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 210.

⁴⁸ Tröster, P. a kol. Právo sociálního zabezpečení. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 88.

Jakožto každá sociální událost, i smrt má negativní dopad na sociální situaci člověka, pochopitelně nikoliv zemřelé osoby přímo. Sociální událost tedy nastává u jedné osoby a oprávnění vyplývající z právního vztahu mají v důsledku sociální události jiné osoby. Osoba, u níž smrt jako sociální událost nastane, se nestává subjektem právního vztahu, ale existence této sociální události je předpokladem vzniku nároku subjektu jiného, jedná se tedy o sociální událost nepřímou.

Úmrtí člena rodiny, zejména pak živitele rodiny představuje intenzivní zásah do způsobu života rodiny, jedná se o **nejzávažnější sociální událost**, která může rodinu potkat. V důsledku odpadnutí příjmu zemřelého, dochází k ekonomickému ohrožení rodiny, čímž je narušena její funkce a může tak vést až k jejímu rozpadu. Smrt živitele je z historického hlediska nejstarší sociální událostí, se kterou téměř všechny vyspělé státy spojují vznik nároků na dávky pozůstalých zabezpečujících jejich přiměřenou životní úroveň.

V případě smrti manžela nebo manželky se rodina dostává do tíživé ekonomické a sociální situace, neboť doposud žila ze dvou příjmů. Možná by se dalo namítat, že smrtí jednoho člena rodiny, dochází současně také ke snížení nákladů rodiny. To jistě do jisté míry ano, ale rozhodně ne k takovému snížení, že by rodina ztrátu jednoho příjmu nepocítila. Rovněž některé potřeby rodiny nelze začít uspokojovat v nižší míře, neboť výdaje například na dopravu, bydlení a vzdělání zůstávají stejné. Určitě lze konstatovat, že daleko horší situace nastává v případě rodiny s nezaopatřenými dětmi, než u rodiny bezdětné, kdy se žena po počátečním šoku může začít dostatečně zabezpečovat sama. Nezaopatřené dítě smrtí živitele ztrácí vlastně osobu, která obstarávala jeho osobní potřeby, přičemž dítě právě z důvodu své nezaopatřenosti není schopno samo pečovat o jejich zabezpečení.

Sociální událostí u důchodu pozůstalých je úmrtí manžela nebo manželky v případě vdovského a vdoveckého důchodu. V případě sirotčího důchodu je sociální událostí **smrt rodiče**, popřípadě jiné **osoby, která dítě převzala do péče nahrazující péči rodičů a dítě na ni bylo v době její smrti odkázáno výživou.**

3. 1. 2 Funkce pozůstalostních dávek

Základními funkcemi pozůstalostních dávek jsou funkce: ochranná, homogenizační, alimentární a vyrovnávací.

Ochranná funkce vyjadřuje cíl pozůstalostních dávek, kterým je zmírnění, odstranění nebo jiné řešení negativních důsledků již vzniklých sociálních událostí, tedy smrti člena rodiny.

Homogenizační funkce v sobě zahrnuje snahu zmírňovat sociální rozdíly v životních podmínkách jedinců a rodiny cestou poskytování stejných životních šancí a odstraňovat nebo alespoň zmírňovat neodůvodněné rozdíly mezi lidmi.

Vyrovnávací funkce znamená, že cílem pozůstalostních dávek je zabezpečit určitou stejnorodost v uspokojování základních životních potřeb, nahradit příjem zemřelého a vyrovnat rozdíl v životní úrovni rodiny, který plyne ze ztráty jednoho příjmu v důsledku úmrtí jejího člena.

Alimentární funkce je synonymem vyživovací funkce. Účelem pozůstalostní dávky je tedy zajistit výživu pozůstalých členů rodiny. Jak již jsem uvedla výše rozlišujeme alimentaci úplnou a alimentaci částečnou.

Všechny funkce jak je vidět se vzájemně prolínají a překrývají. Dle mého názoru lze shrnout, že základním účelem a funkcí pozůstalostních dávek je náhrada příjmů zemřelého členům pozůstalé rodiny. Je na zákonodárci, aby stanovil, které osoby mají nárok na pozůstalostní dávku, v jaké výši a po jak dlouhou dobu.

3. 1. 3 Pojetí pozůstalostních dávek de lege lata

V České republice se dle zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění poskytují pozůstalým nárokové dávky, které se odvozují z důchodu pozůstalého, a to důchodu přímého, na který měla zemřelá osoba nárok nebo by nárok měla. Pokud tedy zemřelý nesplnil podmínky na přímý důchod, není možno přiznat ani důchod pozůstalostní, resp. nevzniká na něj nárok. Těmito dávkami jsou: **důchod vdovský, vdovecký a důchod sirotčí**.

Výčet **oprávněných osob** je taxativní, jedná se o ovdovělou manželku, ovdovělého manžela a jednostranně či oboustranně osiřelé dítě. Vztahům pokrevním jsou naroveň postaveny vztahy založené osvojením. Tento výčet není možno za žádných okolností analogicky rozšiřovat například na druha, družku či sourozence.

Nebylo tomu tak vždy, právní úpravu **důchodu družky** obsahoval **zákon č. 99/1948 Sb., o národním pojištění**, podle nějž důchod náležel družce, žila-li se zemřelým druhem alespoň deset let před jeho smrtí ve společné domácnosti a byla na něj převážně odkázána výživou nebo pro případ, že byla matkou jeho dítěte majícího nárok na sirotčí důchod, stačila doba soužití alespoň tři roky.

Co se týče zahraniční úpravy, například v Itálii, nárok na pozůstalostní důchod vzniká nejenom manželce a dětem po zemřelém, ale také rozvedené manželce. Navíc v případech, kdy důchod těmto osobám nenáleží, mohou mít nárok také sourozenci a rodiče zemřelého.⁴⁹

Podobně byly pozůstalostní nároky upraveny **zákonem č. 26/1929 Sb., o pensijním pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách**, kdy pro případ, že nevznikl nárok na vdovský, vdovecký nebo sirotčí důchod, nastupovaly nároky rodičů. Těm mohl vzniknout nárok, pokud zemřelý splnil podmínku nároku na starobní nebo invalidní důchod nebo jej požíval a dále musela být splněna podmínka odkázanosti rodičů na výživu zemřelého. Jednalo se o tzv. převážnou odkázanost, která byla blíže definována judikaturou. Převážná odkázanost byla dána tehdy, pokud zesnulé dítě rodičům přispívalo částkou větší, než kolik činí jejich vlastní příjem. Nebylo tak rozhodné, kolik dítě přispívalo fakticky.⁵⁰

Pozůstalostní dávky jsou poskytovány **pro každou oprávněnou osobu jednotlivě** a právní úprava nezná tzv. souhrnný pozůstalostní důchod jako dávku pro celou pozůstalou rodinu, tak jak je tomu například v Polsku.

Pozůstalostní dávky jsou **dávkami nárokovými**, pouze ojediněle se lze setkat s jejich pojetím jako dávkami fakultativními. Tak tomu bylo např. v zákoně č. 55/1956 Sb., o sociálním zabezpečení. Podle tohoto zákona mohl být vdovský důchod přiznán, pokud pro to byly okolnosti hodné zvláštního zřetele, také družce, která žila se zaměstnancem nebo důchodcem až do jeho smrti ve společné domácnosti a jestliže na něj byla odkázána výživou.

Výše pozůstalostního důchodu není limitovaná, a to ani spodní ani horní hranicí. Jinak tomu bylo podle předchozí právní úpravy, která stanovila dolní hranici důchodů jak pro případ, kdy je jediným zdrojem příjmů, tak i v úhrnu s jiným příjmem nebo jiným důchodem, ovšem jen tehdy, pokud si pojištěnec není schopen z vážných důvodů zvýšit životní úroveň vlastní prací.

---

⁴⁹ www.inps.it

⁵⁰ Rozsudek Vrchního pojišťovacího soudu ze dne 21. 12. 1931 Cpo 778/31-1.

V některých právních úpravách, např. v zákoně o sociálním zabezpečení č. 100/1988 Sb., se lze setkat se stanovením maximální možné výměry úhrnu vyplácených důchodů. Co se týče souběhu pozůstalostního důchodu a výdělku, je možná v podstatě následující úprava. Jako první se nabízí varianta pobírání pozůstalostního důchodu při současném výdělku. Druhou možností je pak pravý opak, tedy nepřipustnost pobírání pozůstalostní dávky při současně výdělečné činnosti. A jako poslední možná varianta by přicházelo v úvahu stanovení omezující hranice znamenající, že výdělek sice přípustný je, pouze ale do určité výše. Jinou samostatně stojící variantou může být zavedení tzv. krácení důchodu v případě, že výše výdělku spolu s výší důchodu převyší maximální stanovenou hranici. Zde se pak nabízejí také různé způsoby úpravy, jako je např. krácení vdovského a vdoveckého důchodu a nekrácení sirotčího důchodu.

Podle současné právní úpravy **důchody pozůstalých náleží vedle příjmů z výdělečné činnosti** bez jakéhokoliv omezení a nekrátí se.

Ve srovnání se zahraničím se hovoří o české právní úpravě pozůstalostních dávek jako o mírné a vstřícné, jak pokud jde o podmínky nároku, tak pokud jde o stanovení výše těchto důchodů.

3. 2 Vdovský důchod

3. 2. 1 Pojem a účel dávky

Vdovský důchod je dávkou důchodového pojištění, podmíněnou existencí **sociální události** spočívající ve **smrti manžela**.

Úmrtí manžela má za následek mimo jiné neblahý ekonomický dopad na celkovou situaci v rodině. Jednoduše řečeno, vdovský důchod náleží ženě, které zemřel manžel, a to za splnění podmínek stanovených zákonem v době, kdy tato sociální událost nastala.

Účelem vdovského důchodu je umožnit pozůstalé manželce vyrovnat svou životní úroveň po smrti manžela, a to kompenzací příjmu manžela a manželky po stanovenou dobu a za splnění stanovených podmínek. **Částečná kompenzace** ztráty příjmu partnera podle zákona trvá jeden rok od úmrtí (jedná se o **bezpodmínečný nárok** na vdovský důchod po úmrtí manžela) a nárok může zaniknout pouze v případě, že se žena znovu provdá. Úplné přizpůsobení se nové ekonomické situaci za krátkou dobu jednoho roku lze v zásadě předpokládat u žen bezdětných, zdravých a mladších.

Další **trvání nároku** či vznik nároku lze přiznat jen za splnění **zákonem daných podmínek**, a to u žen, kterým okolnosti fakticky znesnadňují nebo dokonce vylučují výkon zaměstnání.⁵¹ Jedná se o takové podmínky, které jsou odrazem životní situace a které spočívají ve velké finanční zátěži pro pozůstalé rodiny

3. 2. 2 Historie vdovského důchodu

Pozůstalostní důchody, stejně jako důchody invalidní a starobní, prodělaly svůj rozvoj zejména po druhé světové válce. Vdovský důchod se stal součástí sociálního pojištění v době, kdy společenské a ekonomické postavení žen se podstatně lišilo od jejich postavení v dnešní společnosti. Postupem času se tak pojetí dávky a její celková koncepce měnila z důvodu přizpůsobování se novým společenským podmínkám.

➤ *Vdovské důchody v období kapitalismu*⁵²

Koncepce vdovských důchodů vycházela z tehdejšího rozdělení společnosti státní úředníky, soukromé zaměstnance a dělníky. Beze sporu nejvíce vdov bylo zastoupeno u skupiny dělníků, paradoxně ale právě tyto vdovy byly nejméně zabezpečeny a platily pro ně nejtvrďší podmínky.

Zabezpečení pozůstalých po státních zaměstnancích vycházelo ze zásady, že zemřelý byl jediným živitelem rodiny, neboť zaměstnanost žen z těchto rodin byla velmi nízká. Vdovský důchod byl poskytován bez jakýchkoliv omezení.

Právní úprava vdov po soukromých zaměstnancích již nebyla tak vstřícná, přesto dá se říct mírná. Nárok byl vázán na splnění podmínky pobírání starobního nebo invalidního důchodu nebo alespoň splnění podmínky nároku na něj zemřelým. Jiné podmínky stanoveny nebyly.

Nejpřísnější podmínky se vztahovaly k vdovám po dělnících. Vdovy musely splnit základní podmínku stejně jako vdovy po soukromých zaměstnancích. Mimo to byl ale nárok vázán na další podmínku, a to faktickou neschopnost vdovy pracovat, která se považovala za splněnou dosažením šedesáti let věku, péčí aspoň o dvě děti nebo invaliditou vdovy. Nárok tak neměly vdovy mladší 60 let (od roku 1941 byla hranice snížena na 51 let), práce schopné a pečující o jedno nebo žádné dítě. Vdovský důchod

---

⁵¹ Brejcha A., Šantrůček, V. Zákon o důchodovém pojištění. Praha: Codex, 1996, s. 154.

⁵² Blíže viz. Vergeiner, V. Funkce důchodů pozůstalých ve světle společenských změn. Praha: Výzkumný ústav sociálního zabezpečení, 1973, s. 20-24.

tak nesplňoval ani funkci náhrady podstatné části příjmu jediného živitele ani funkci náhrady újmy způsobené ztrátou vyššího příjmu.

Jak je z výše uvedeného jednotná právní úprava neexistovala a panovala velká sociální nerovnost.

➤ *Vdovské důchody v období socialismu*

Období socialismu je typické zvýšenou zaměstnaností žen, od čehož se odvíjí i některé změny v právních úpravách vdovských důchodů, konkrétně se jednalo **zákon č. 99/1948 Sb., o národním pojištění**.

Nárok na vdovský důchod měla žena, pokud zemřelý byl důchodcem nebo splnil dobu pojištění alespoň čtyři roky za posledních pět let, a to po dobu jednoho roku. Dále měla vdova nárok, jestliže její manželství trvalo alespoň patnáct let, byla invalidní, dosáhla věku 45 let nebo pečovala alespoň o jedno dítě s nárokem na výchovné, přičemž tyto podmínky mohly být splněny kdykoliv a po jejích odpadnutí nárok zanikl, ledaže by byl vdovský důchod vyplácen již po dobu pěti let. Stejně nároky měla také rozvedená žena, pokud zemřelý měl vůči ní vyživovací povinnost.

Vdovský důchod zanikl novým manželstvím, a to bez jakékoliv náhrady, ovšem mohl znovu vzniknout v případě, že žena znovu ovdověla a nárok po druhém manželovi nevznikl nebo byl nižší než předchozí.

Zákonem č. 55/1956 Sb., o sociálním zabezpečení došlo k několika změnám. Byl zrušen nárok na trvalý vdovský důchod při splnění podmínky, že manželství trvalo alespoň 15 let. Zákon rozšířil podmínky trvání nároku po uplynutí jednoho roku o podmínku výchovy alespoň tří dětí, dosažení věku 45 let a výchovy alespoň dvou dětí nebo dosažení věku 40 let, jestliže manžel zemřel jako horník následkem pracovního úrazu, přičemž tyto podmínky musely být splněny do dvou let.

Tyto podmínky převzal i **zákon č. 101/1964 Sb., o sociálním zabezpečení**. Nadto byl zaveden institut zastavení výplaty vdovského důchodu při soužití druha a družky. Důraz byl kladen na společenskou funkci manželství a nebylo možno přiznat nárok na vdovský důchod v případě, že manželé žili odděleně a žena nebyla na muži finančně závislá. V případě úmrtí manžela staršího 60 let bylo třeba ke vzniku nároku splnit podmínku dvou let trvání manželství. Institut obživení vdovského důchodu po dřívějším manželovi nebylo možné pokud vznikl nárok po posledním zesnulém manželovi. Zákon poprvé obsahuje ustanovení o souběhu důchodů a o souběhu vdovského důchodu

s příjmem z výdělečné činnosti, čímž byl snížen význam vdovského důchodu u pracujících žen a u důchodkyň.⁵³

Dle **zákona č. 121/1975 Sb., o sociálním zabezpečení** jsou podmínky nároku na vdovský důchod následující: vdovský důchod náleží vdově po dobu jednoho roku od smrti manžela. Po uplynutí této doby náleží vdovský důchod, jestliže vdova splňuje některou z následujících podmínek do dvou let po zániku dřívějšího nároku na vdovský důchod (nebo do pěti let, zemřel-li manžel následkem pracovního úrazu při plnění pracovních úkolů v zaměstnání I. pracovní kategorie). Vdova splňuje podmínky pro nárok na vdovský důchod, pokud je plně invalidní, pečuje aspoň o jedno dítě, jež má nárok na sirotčí důchod, vychovala aspoň tři děti, dosáhla věku 45 let a vychovala dvě děti, dosáhla věku 50 let nebo dosáhla věku aspoň 40 let ke dni smrti manžela, který zemřel následkem pracovního úrazu utrpěného při plnění pracovních úkolů v zaměstnání I. pracovní kategorie.

Dle **zákona č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení** byl nárok vdovy odvozován z důchodových nároků zemřelého. Vdova měla nárok na vdovský důchod po manželovi, který byl poživitelem starobního, invalidního, částečného invalidního důchodu nebo důchodu za výsluhu let⁵⁴. V případě, že důchod nepobíral, měla vdova nárok, jestliže ke dni smrti splnil podmínky pro nárok na starobní důchod nebo podmínku potřebné doby zaměstnání pro nárok na invalidní důchod nebo na důchod za výsluhu let nebo zemřel následkem pracovního úrazu nebo nemoci z povolání nebo úrazu v souvislosti s plněním úkolů v ozbrojených silách.

Bezpodmínečný nárok na vdovský důchod náležel rovněž po dobu jednoho roku. Podmínky pro další trvání či vznik nároku pak byly odlišné od současného stavu. Žena měla po uplynutí jednoho roku nárok, jestliže byla plně invalidní, pečovala o nezaopatřené dítě, vychovala alespoň tři děti, dosáhla věku 45 let a vychovala dvě děti, dosáhla věku 50 let nebo dosáhla věku alespoň 40 let ke dni smrti manžela, který zemřel následkem pracovního úrazu před 1.lednem 1993 a za podmínek dále stanovených zákonem nebo zemřel při výkonu služby v ozbrojených silách. Aby nárok znovu vznikl musela se některá z uvedených podmínek splnit do dvou let od zániku dřívějšího nároku, v případě poslední uvedené do pěti let. Dále nárok vzniknul znovu, pokud vdova začala znovu pečovat alespoň o jedno nezaopatřené dítě. V tomto případě nebylo

---

⁵³ Vergeiner, V. Funkce důchodů pozůstalých ve světle společenských změn. Praha: Výzkumný ústav sociálního zabezpečení, 1973, s. 45.

⁵⁴ viz. § 40 a n. zákona č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení.

rozhodné, kdy došlo ke splnění podmínky, zda do dvou, pěti nebo více let od zániku dřívějšího nároku.

Co se týče výše vdovského důchodu, činil 60 % důchodu starobního, invalidního nebo za výsluhu let, na který měl nebo by měl nárok manžel v době smrti, přičemž vdovský důchod se vypočítával z vyššího důchodu. Po poživateli částečného invalidního důchodu, který nebyl zaměstnán, se vdovský důchod vyměřoval z invalidního důchodu, na který by měl poživatel částečného invalidního důchodu nárok v době smrti. Zákon stanovil minimální výši vdovského důchodu a současně maximální hranici, a to tak, že nesmí přesáhnout výši důchodu zemřelého, ze kterého byl důchod vyměřován.

Jak jsem se zmínila již výše, vdovský důchod náležel také **rozvedené ženě**, pro tento případ platilo, že důchod nesměl přesahovat částku výživného, přičemž dolní hranice upravena nebyla. Pokud měli nárok na vdovský důchod současně vdova i rozvedená žena, nesměl úhrn jejich vdovských důchodů přesáhnout důchod zemřelého, v opačném případě by se důchody poměrně snižovaly.

Na rozdíl od nynějšího zákona o důchodovém pojištění byl upraven **souběh vdovského důchodu s příjmy z výdělečné činnosti**. Vdovský důchod se krátil o polovinu částky, o kterou úhrn vdovského důchodu a průměru příjmů, kterých bylo dosaženo za období nepřesahující 12 kalendářních měsíců převyšoval částku, kterou stanovil zákon. Krácení se ale nevztahovalo na vdovský důchod vdovy po dobu jednoho roku od smrti manžela, dále na vdovu pečující o jedno nezaopatřené dítě, požívající starobní důchod a na vdovu, která dosáhla věku 65 let.

3. 2. 3 Nárok na vdovský důchod

➤ Podmínečný a bezpodmínečný nárok

Jelikož se již nepředpokládá, tak jak tomu bylo v minulosti, že by žena po smrti svého manžela nebyla ekonomicky aktivní, ba naopak v dnešní době je kladen důraz na ekonomickou aktivitu žen, nejeví se již jako nutností poskytovat pozůstalým manželkám důchod po celou dobu, po kterou jsou vdovami.

Z hlediska podmínek nároku na vdovský důchod teorie rozlišuje **bezpodmínečný a podmínečný nárok** na vdovský důchod. Bezpodmínečný nárok není jak z názvu vyplývá vázán na splnění či existenci určitých podmínek. Nárok na dávku je ale zpravidla tak jak je tomu i v České republice časově ohraničený a má umožnit

pozůstalému manželovi vyrovnat se se ztrátou a zařadit se zpět do život jak po stránce ekonomické tak po stránce sociální.

Je nepochybné, že jiné následky ztráty manžela nastanou u vdov mladších a starších, u vdov zdravých nebo invalidních. Právě z důvodu těchto odlišností je třeba, aby existoval i **podmíněný nárok**, který omezuje nárok zpravidla třemi podmínkami, kterými jsou **péče o dítě, věk a invalidita**. Podmíněný nárok navazuje na nárok bezpodmínečný a jak již z názvu vyplývá, vyžaduje splnění zákonem stanovených podmínek, jako je např. péče o děti nebo dosažení určitého věku.

Dle mého názoru pak lze tvrdit, že podmíněný nárok neuznává na rozdíl od nepodmíněného újmu v podobě ztráty příjmu automaticky, ale jen tehdy, nemůže-li si její vdova nahradit vlastní prací. Jinou variantou nabízející se k hodnocení nutnosti dalšího trvání nároku na vdovský důchod by mohlo být hodnocení individuální potřeby vdovy, což by ale ve svém praktickém důsledku přidalo další práci, už i tak přetíženým, orgánům sociálního zabezpečení.

V právních úpravách některých států se lze pak setkat i s tzv. **smíšeným nárokem**, jehož podstatou je splnění podmínek pouze u vyšších výměr vdovských důchodů a pro nižší výši vdovského důchodu nejsou stanoveny žádné podmínky.⁵⁵

➤ *Podmínky nároku na vdovský důchod dle zákona o důchodovém pojištění*

Dle § 49 odst. 1 písm. a) a b) zákona o důchodovém pojištění má nárok na vdovský důchod **vdova po manželovi**, který byl **buď poživatelem starobního důchodu, plného invalidního důchodu, částečného invalidního důchodu nebo který splnil ke dni smrti podmínku potřebné doby pojištění pro nárok na plný invalidní důchod nebo podmínky nároku na starobní důchod anebo zemřel následkem pracovního úrazu nebo nemoci z povolání**, po dobu **jednoho roku**⁵⁶, a to vždy.

Tato doba je nezbytnou pro adaptaci pozůstalé manželky na nově vzniklou ekonomickou situaci. Jedná se o již několikrát zmíněný bezpodmínečný nárok, tedy automatický nárok bez jakýchkoliv dalších podmínek.

Je otázkou názoru, zda je doba jednoho roku dostatečná či nikoliv. Dle mého názoru dostatečná je. Pokud se totiž jedná o ženu mladou, zdravou a bezdětnou, po ekonomické stránce je nepochybně schopna se sama živit, uspokojovat své potřeby.

---

⁵⁵ Např. v SRN.

⁵⁶ § 50 odst. 1 zákona o důchodovém pojištění říká, že: „vdovský důchod náleží po dobu jednoho roku od smrti manžela“.

Základními podmínkami nároku na vdovský důchod jsou tedy:

- **existence manželství** ke dni úmrtí manžela a
- skutečnost, že zemřelý manžel byl **poživatelem** některého z vyjmenovaných **důchodů** (i kdyby byla jeho výplata zastavena) či ke dni smrti **splnil podmínky nároku** na starobní důchod nebo **získal potřebnou dobu pojištění** pro nárok na plný invalidní důchod nebo **pracovní úraz jako příčina smrti zemřelého**.

Zatímco u plného invalidního důchodu se zkoumá jen splnění podmínky potřebné doby, u starobního důchodu musí být splněny podmínky nároku.

Po uplynutí jednoho roku jsou pak zákonem stanoveny **podmínky pro trvání či opětovný vznik nároku** a výplatu důchodových dávek. Jedná se o podmínky alternativně stanovené.

Vdova má nárok na vdovský důchod, jestliže splní alespoň jednu z následujících podmínek:

- pečuje o **nezaopatřené dítě**,⁵⁷
- pečuje o **dítě závislé na péči jiné osoby** ve stupni II, III nebo IV (středně těžká, těžká a úplná závislost),⁵⁸
- pečuje o **svého rodiče nebo o rodiče zemřelého**, jestliže s ní žije ve **společné domácnosti** a je **závislý na péči jiné osoby** ve stupni II, III nebo IV,
- vdova je **plně invalidní**, nebo
- dosáhla věku **55 let**, popřípadě **důchodového věku** pokud je tento důchodový věk nižší.⁵⁹

Dítětem se rozumí dítě, které má **nárok na sirotčí důchod** po zemřelém a dále dítě, které bylo v **rodině zemřelého vychováváno** a jedná se o **vlastní** nebo **osvojené** dítě vdovy nebo dítě, které bylo do dne smrti manžela **převzato do trvalé péče nahrazující péči rodičů**.⁶⁰

Základním předpokladem pro **opětovný vznik nároku** ovšem je, že se některá z těchto podmínek splní do **pěti let od zániku dřívějšího nároku**. Jedná se o tzv. ochrannou lhůtu. Zákonem č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení byla tato ochranná

⁵⁷ Pojem nezaopatřenost dítěte viz. kap. 2. 2. 1.

⁵⁸ zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách v §8 definuje co se rozumí lehkou, středně těžkou, těžkou a úplnou závislostí na péči jiné osoby.

⁵⁹ Srov. § 50 odst. 2 zákona o důchodovém pojištění.

⁶⁰ Převzetí do trvalé péče nahrazující péči rodičů viz. kap. 2. 2. 4.

lhůta prodloužena ze dvou na pět let.⁶¹ Pokud by ale v průběhu této pětileté lhůty bylo uzavřeno a následně rozvedeno nové manželství, nárok znovu vzniknout nemůže.

➤ *Příklady z praxe*

K výše uvedenému lze uvést několik příkladů.

- Manžel zemřel ve 26 letech v roce 2006 při výkonu zaměstnání následkem pracovního úrazu. Ke dni smrti získal dobu pojištění dva roky a 35 dní. Pro osoby ve věku 24 – 26 let je stanovena potřebná doba pojištění pro nárok na plný invalidní důchod tři roky. Přestože manželů chyběl k naplnění této podmínky necelý rok, nárok na vdovský důchod přesto vznikne, neboť manžel zahynul následkem pracovního úrazu.
- Žena ovdověla ve věku 49 let. Vdovský důchod jí náležel po dobu jednoho roku. Její doposud pracující syn zahájil studium na vysoké škole a stal se tak nezaopatřeným dítětem. Vdově vzniká nárok na vdovský důchod dnem zahájení studia. Po roce syn zanechal studia a vdově nárok na vdovský důchod zanikl dnem ukončení vysokoškolského studia (v té době jí bylo 51 let). Rozhodl se opět studovat ve 26 letech. V tomto věku ale dle zákona již nesplňuje podmínku nezaopatřenosti dítěte, proto tato skutečnost nemá vliv na opětovný vznik vdovského důchodu. Jelikož ale žena do čtyř let od zániku nároku na vdovský důchod (ukončením studia syna) dosáhla věku 55 let, nárok na vdovský důchod jí dosažením tohoto věku znovu vznikl.
- Žena – bezdětná, která ovdověla v roce 2005 bydlí v rodinném domě v Olomouci. Nedaleko ve stejném městě bydlí matka jejího zesnulého manžela, o kterou vdova pečuje. Matka je závislá na péči jiné osoby ve stupni II. Vdova každý den za matkou dochází. Vdovský důchod náleží vdově po dobu jednoho roku od smrti manžela. Dále splňuje sice podmínku péče o rodiče manžela, který je závislý ve stupni II, nicméně opětovnému vzniku nároku na vdovský důchod brání nenaplnění podmínky soužití ve společné domácnosti.

---

⁶¹ Viz. § 46 odst. 4 písm. a) zákona č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení.

K podmínce výchovy dítěte v rodině zemřelého:

- Žila-li po žena dobu pěti let s mužem ve společné domácnosti spolu se svými nezaopatřenými dětmi, přičemž manželství bylo uzavřeno jeden den před smrtí tohoto muže, není splněna podmínka, že nezaopatřené děti byly vychovávány v rodině zemřelého a nelze tak přiznat nárok na vdovský důchod. Takto rozhodl Nejvyšší právní soud a svůj názor opíral o § 33 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině. Rodina podle něj vznikla až uzavřením manželství, neboť zákon nezná pojem druh a družka. Podle soudu skutečnost, že nezaopatřené děti žalobkyně žili jak v době před dosažením zletilosti, tak i poté ve společné domácnosti se zemřelým mužem za situace, kdy svazek je zcela volný, bez zákonné povinnosti druhá matky podílet se na výchově nezaopatřených dětí, není právním důvodem pro přiznání vdovského důchodu.⁶²

3. 2. 4 Společenská funkce manželství v souvislosti s nárokem na vdovský důchod

Z historického hlediska se kladl důraz na to, zda manželství, i když nebylo rozvedeno, plnilo svojí společenskou funkci nebo nikoli. Podle zákona č. 101/1964 Sb., o sociálním zabezpečení, měla vdova nárok na vdovský důchod, i když nežila s manželem delší dobu před jeho smrtí ve společné domácnosti a manželství tak přestalo plnit svou **společenskou funkci**, byla-li na něj odkázána výživou. Pojem delší doba byl vykládán v souvislosti s konkrétním případem, obvykle to ale byla doba delší než tři roky, mohla to být ale i doba kratší.

K problematice toho, zda manželství přestalo nebo nepřestalo plnit svou společenskou funkci se vztahuje četná judikatura. U vdovy, která sice s manželem před jeho smrtí nežila delší dobu ve společné domácnosti, ale jejíž manželství nadále plnilo společenskou funkci, není nárok na vdovský důchod podmíněn tím, že by na něj v době smrti byla odkázána výživou.

Manželství nepřestalo plnit svou společenskou funkci zejména pokud manželé pečovali společně o řádnou výchovu dítěte. Pouhá skutečnost, že manželé nežili ve

---

⁶²Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 4. 11. 2005, sp. zn. 4 Ads 67/2004.

společné domácnosti ještě neznamená, že manželství přestalo plnit svou společenskou funkci, protože hlavním společenským účelem manželství je založení rodiny a řádná výchova dětí.

Pod pojmem společná domácnost nelze chápat jen společné bydlení, ale i společné financování domácnosti, společná péče o děti, společné stravování apod. „*Společenskou funkci manželství přestává plnit tehdy, jestliže se vytvoří vztah, jaký vzniká po rozvodu manželství, tj. dojde-li k zániku vztahů mezi manžely (tj. manželské soužití, společná domácnost, společná péče o děti apod.)*.“⁶³

Dle zákona č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, vznikl nárok na vdovský důchod vdově, která nežila s manželem delší dobu před jeho smrtí ve společné domácnosti a jejíž manželství přestalo plnit svou společenskou funkci, jen pokud měla v době smrti manžela vůči němu nárok na výživné. Není přitom rozhodné, zda manželka pracovala nebo ne, případně z jakého důvodu nepracovala. Je podstatná jen skutečnost, že byla v době smrti na manžela odkázána výživou a měla právo na to, aby její hmotná a kulturní úroveň byla stejná jako u manžela s přihlédnutím k tomu, že nepečovala o domácnost a že manželé spolu nežili. V případě, že manžel dobrovolně manželce plnil vyživovací povinnost nemusí soud dále tuto skutečnost zkoumat.⁶⁴

Nárok na vdovský důchod v žádném případě **nevzniká rozvedené ženě**, a to ani v případě, že by v době smrti bývalého manžela byl tento povinen platit výživné rozvedené manželce. Kupříkladu podle zákona č. 101/1964 Sb., o sociálním zabezpečení vznikl nárok na vdovský důchod i rozvedené manželce, pokud jí byl v době smrti rozvedený manžel povinen poskytovat příspěvek na výživu, až do skončení doby, do které měl bývalý manžel povinnost jej poskytovat. Po této době mohl být vdovský důchod poskytován jen v případech hodných zřetele.

3. 2. 5 Zánik vdovského důchodu

Nárok na vdovský důchod zaniká, **přestala-li být splněna některá z podmínek**, stanovených zákonem pro nárok na vdovský důchod uvedených v § 50 odst. 2 zákona o důchodovém pojištění.

---

⁶³ Herman, J., Janoušková, M. Občan a jeho důchodové nároky III., Vdovský a sirotčí důchod: podmínky vzniku nároku a poskytování dávek, jak a kde uplatnit nárok, výše dávek a zvyšování důchodu. Praha: ZO ČSOP, 1991, s. 9 .

⁶⁴ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 30. 11. 1992, sp. zn. 3 Cao 230/92.

Dále nárok na vdovský důchod zaniká **uzavřením** nového **sňatku**. V tomto případě ale vdově náleží **dvanáct měsíčních splátek vdovského důchodu**, na který měla vdova nárok ke dni zániku nároku na tento důchod. S touto částkou, někdy se označující jako tzv. **odbytné**, se nakládá ve všech ohledech stejně jako s důchodem, s výjimkou jeho vypláčení uskutečňovaného bez žádosti.⁶⁵ Případné podání žádosti o vypláčení této částky by pak bylo „neodůvodněně vyžadovaným formálním aktem.“⁶⁶ Na odbytné vzniká nárok pouze za podmínky manželství uzavřeného do dne předcházejícím dni zániku nároku. Pokud by tedy došlo k úmrtí manžela 18. srpna 2008, pak by žena musela být oddána nejpozději 17. srpna 2009. Výše jednotlivé splátky je odvozena od výše vdovského důchodu, na který měla vdova nárok ke dni zániku nároku. Celková částka se musí vyplatit nejpozději do tří měsíců ode dne zániku nároku.

Další právní skutečností, která má za následek zánik nároku na vdovský důchod je **rozhodnutí soudu** o tom, že vdova způsobila smrt svého manžela, a to úmyslně jako pachatelka, spolupachatelka nebo účastnice trestného činu. Nárok na vdovský důchod pak zaniká **právní mocí** tohoto rozhodnutí.

Jak jsem již zmínila, po zániku nároku na vdovský důchod, nárok znovu vznikne, splní-li se některá z podmínek stanovených zákonem o důchodovém pojištění v § 50 odst. 2 do **pěti let**.

3. 2. 6 Pozůstalostní dávky a rozvedení manželé

V důsledku snahy redukovat pozůstalostní nároky **současná právní úprava důchodového pojištění nezná pozůstalostní dávky, které by náleželi v případě úmrtí rozvedeného manžela.**

Mnohdy tak nastane situace, kdy například vdovský důchod pobírá nová manželka, která byla za zesnulého vdaná jen krátce a žena, která byla za muže provdána dlouhou dobu a pečuje o společné děti, nemá nárok na nic. Je otázkou, jakým způsobem by se měla v zákoně tato problematika řešit. Zda zavést nový typ důchodu, tedy důchod rozvedeného manžela nebo zda tuto problematiku podřadit pod současné pozůstalostní důchody.

---

⁶⁵ V § 50 odst. 5 zákona o důchodovém pojištění se stanoví, že částka odbytného se vyplatí nejpozději do tří měsíců ode dne zániku nároku.

⁶⁶ Biskup, J., Voříšek, V. Důchodové pojištění. Eurolex: Praha, 2005, s.169.

Spíše se lze ale přiklánět k té variantě, že není vhodné rozšiřovat nároky na pozůstalostní dávky, a to vzhledem k tomu, že současné snahy směřují spíše k eliminaci výdajů na důchodové dávky z důvodu očekávaného stárnutí české populace.

Vhodnější by se tak jevílo změnit či rozšířit charakter a pojetí jednotlivých dávek. Pokud by se ale připustila existence nároku pozůstalého rozvedeného manžela, pak by nepochybně musela existovat přísná kritéria jeho přiznání. Zcela jistě by bylo třeba zohlednit **péči o společné děti, ekonomickou a sociální situaci rozvedeného manžela** a v neposlední řadě jeho **zdravotní stav**, případně existenci či neexistenci částečné nebo plné invalidity. V této souvislosti se hovoří o tzv. **dílčení vdovského nebo vdoveckého důchodu**. „*Při rozhodování o způsobu dílčení důchodových nároků je třeba zohlednit také délku trvání manželství a délku doby intenzivní péče o zemřelého.*“⁶⁷

3. 3 Vdovecký důchod

3. 3. 1 Pojem a účel dávky

Vdovecký důchod je dávkou důchodového pojištění podmíněnou sociální událostí spočívající ve **smrti manželky**. Jedná se o dávku nesrovnatelně méně obvyklou než je vdovský důchod, její historie není tak bohatá. Je tomu tak proto, že muž byl považován za hlavního živitele rodiny, a nepředpokládalo se, že by se ztrátou ženy dostal do tíživé situace.

Nemyslím si ale, že tyto úvahy jsou správné. Do nouze se rodina může dostat stejně tak úmrtím matky, jako otce. I když by žena měla na starosti jen domácnost a péči o děti, aniž by byla zaměstnaná, tak po její smrti někdo tyto práce zastat musí. V každém případě tak dojde buď k úbytku příjmu manžela ze zaměstnání nebo k dalším výdajům na pomocnou sílu.

V současnosti, kdy žena běžně pracuje a její příjem se přibližuje příjmu manžela nebo je vyšší, pak nelze ani žádné rozdíly v postavení muže a ženy po smrti manžela konstatovat. Je proto v pořádku, že jsou obě tyto dávky, tedy vdovský a vdovecký důchod zrovnoprávněny a jsou založeny na stejném základu, pouze s některými drobnými odlišnostmi, na které upozorním.

---

⁶⁷ <http://www.mpsv.cz/cs/5404>

I přesto, že je vdovecký důchod rovnocenný s důchodem vdovským, počet vyplácených vdoveckých důchodů je výrazně nižší.⁶⁸

3. 3. 2 Historie dávky

V období první republiky lze hovořit o dvojí právní úpravě důchodového pojištění zahrnující **zákon č. 221/1924 Sb., o pojištění zaměstnanců v případě nemoci, invalidity a stáří**, vztahující se na pojištění zaměstnanců a **zákon č. 26/1929 Sb., o pensijním pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách**, upravující důchodové pojištění soukromých zaměstnanců.⁶⁹ Nárok na vdovecký důchod měl vdovec za podmínky, že byl invalidní a že manželka převážně nebo zcela vyživovala rodinu ze svého příjmu. Zákon č. 26/1929 Sb., hovořil o další podmínce, a to že vdovec byl nezpůsobilý k výdělečné činnosti a potřebný. „*Za potřebného byl považován ten, jemuž jeho příjem nestačil k zachování obvyklé životní úrovně. Tato skutečnost se posuzovala individuálně s ohledem ke všem relevantním skutečnostem, jako například k poměrům rodinným, zdravotním apod.*“⁷⁰

Od roku 1948 do roku 1988, tedy do účinnosti zákona č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, se na vdovecký důchod věčně vztahoval pouze **zákon č. 55/1956 Sb., o sociálním zabezpečení**, s účinností od 1. 1. 1957 do 30. 6. 1964. Podle něj vdovecký důchod náležel opět pouze pokud byl vdovec invalidní a byl odkázán výživou na zemřelou, přičemž musel být takto odkázán alespoň poslední rok před smrtí manželky. Zákony č. 99/1948 sb., o národním pojištění, č. 101/1964 Sb., o sociálním zabezpečení a č. 121/1975 Sb., o sociálním zabezpečení vdovce opominuly a úpravu alespoň podobnou vdoveckému důchodu neobsahovaly.

Zákonem č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení byl zaveden tzv. vdovecký příspěvek. Vdovecký příspěvek byl nárokovou dávkou sociální péče, náležel v pevné částce odstupňované podle příjmu vdovce a byl poskytován vdovci, který pečoval o nezaopatřené dítě.

Vdovecký důchod byl zaveden jako dávka důchodového zabezpečení až v roce 1991 zákonem č. 306/1991 Sb. Od 1. srpna 1991, tedy od účinnosti **zákona č. 306/1991 Sb., o změnách v sociálním zabezpečení** byl vdovecký příspěvek nahrazen dávkou

⁶⁸ Viz. Příloha č. 1: Počet vdovských a vdoveckých důchodků vyplácených od roku 2000 do roku 2008.

⁶⁹ Zákon č. 221/1924 Sb. platil v době od 1. 7. 1926 do 30. 9. 1948, zákon č. 26/1929 Sb. od 1. 4. 1931 do 30. 9. 1948.

⁷⁰ Brejcha, A., Šantrůček, V. Právo důchodového pojištění. Praha: Linde, 1998, s. 30.

důchodového zabezpečení - vdoveckým důchodem náležejícím však za odlišných podmínek a v rozdílné výši než vdovský důchod ženě.

Od **1. 1. 1996** byl zaveden vdovecký důchod ovdovělých mužů za stejných podmínek jako vdov na důchod vdovský, a byla tak odstraněna nerovnost mezi muži a ženami existující v této oblasti od roku 1964 až do roku 1995.

Účelem vdoveckého důchodu je přispět muži na úhradu výdajů, které mu vznikly po smrti manželky a také zrovnoprávnění vdovců a vdov.

3. 3. 3 Podmínky nároku

Zákon o důchodovém pojištění upravuje vdovský a vdovecký důchod společně v části čtvrté, hlavě druhé, z čehož lze odvodit, že se jedná o dávky totožně konstruované.

Stejně jako u vdovského důchodu rozlišujeme i u vdoveckého bezpodmínečný a podmíněčný nárok. **Vdovecký důchod** tak tedy náleží vdovci po dobu **jednoho roku** od smrti manželky. Nárok na vdovecký důchod se **nevztahuje na úmrtí družky**. Po uplynutí jednoho roku od smrti manželky, náleží vdovecký důchod **za stejných podmínek jako vdově vdovský důchod**. Proto na tomto místě odkazuji na výklad o vdovském důchodu.

Rovněž zákon o důchodovém pojištění v § 50 odst. 7 stanoví, že ustanovení týkající se vdovského důchodu platí obdobně pro nárok vdovce s jedinou odchylkou, kterou je věk **58 let**, nebo důchodový věk, je-li nižší, jako jedna z alternativně stanovených podmínek pro nárok na vdovecký důchod (podmínečný nárok na vdovecký důchod).

3. 3. 4 Nárok pozůstalých partnerů

Nárok na pozůstalostní důchod mají ovdovělí muži, **nikoli však registrovaní partneři**. Česká republika umožnila uzavírat registrované partnerství od 1. července 2006, kdy nabyl účinnost zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství.

V zákoně je upravena, stejně jako v zákoně o rodině, vyživovací povinnost mezi partnery, včetně vyživovací povinnosti po zrušení registrovaného partnerství, nicméně zmínku o dávce, která by byla podobná vdoveckému či vdovskému důchodu nenajdeme ani v zákoně o registrovaném partnerství ani v zákoně o důchodovém pojištění.

➤ *Diskriminace na základě sexuální orientace – případ Tadao Maruko*⁷¹

Evropský soudní dvůr vyslovil dne 1. 4. 2008 důležitý závěr ohledně nároku pozůstalých registrovaných partnerů, podle něhož členské státy Evropské unie uznávající homosexuální svazky jako tradiční manželství, musí partnerům zajistit **stejná práva na pozůstalostní důchody jako vdovám a vdovcům**.

Podstata sporu

Podstata sporu pramení z **odmítnutí důchodu pozůstalému z partnerství tvořeného osobami stejného pohlaví**, které neuzavřely manželství, neboť manželství je ve vnitrostátním právu vyhrazeno heterosexuálním párům.⁷²

Tadao Maruko založil v roce 2001 registrované partnerství s německým občanem – tvůrcem divadelních kostýmů pojištěným od roku 1959 u zaopatřovacího ústavu německých divadelních scén⁷³. Tento ústav má na starosti agendu starobního a pozůstalostního pojištění umělců německých divadel.

V roce 2005 zemřel partner pana Maruka. Ten následně podal žádost o přiznání vdoveckého důchodu, která byla odmítnuta z důvodu neexistence této dávky ve stanovách ústavu.

Pan Maruko podal žalobu k bavorskému správnímu soudu, ten se obrátil na Evropský soudní dvůr, zda se jedná v případě odmítnutí poskytnutí dávky registrovanému partnerovu o diskriminaci na základě sexuální orientace, kterou zakazuje směrnice o rovném zacházení v zaměstnání a povolání.⁷⁴ Jelikož se směrnice nevtahuje na otázky sociálního zabezpečení, musel se Soud vypořádat s otázkou, zda lze pozůstalostní důchod zahrnout pod pojem odměna. Poukazuje v tomto směru na skutečnost, že systém sociálního zaopatření spravovaný Versorgungsanstalt se zakládá na pracovní kolektivní smlouvě, jejímž cílem je vytvořit doplněk k sociálním dávkám, na něž vzniká nárok na základě obecné vnitrostátní právní úpravy. Tento systém je financován výlučně pracovníky a jejich zaměstnavateli, přičemž je vyloučen jakýkoliv příspěvek z veřejných finančních prostředků. Jelikož pozůstalostní důchod vyplývá z pracovníprávního zesnulého registrovaného partnera a jeho výše se odvíjí od délky

⁷¹ Rozsudek Soudního dvora ve věci c-267/09 Tadao Maruko v. Versorgungsanstalt der deutschen Bühnen.

⁷² S akceptací homosexuality se německé právo dlouho potýkalo vzhledem k tradici pruského trestního zákoníku a následně trestního zákona Německé říše, neboť sexuální vztahy mezi muži a ženami byly postihovány jako trestné činy v SRN až do roku 1969. Blíže viz. Správní právo. Odborný časopis pro oblast státní správy a správního práva. Ročník XLII, 2/2009, s. 119.

⁷³ Versorgungsanstalt der deutschen Bühnen.

⁷⁴ Směrnice Rady 2000/78/ES ze dne 27. listopadu 2000, kterou se stanoví obecný rámec pro rovné zacházení v zaměstnání a povolání.

účasti pracovníka na systému a od výše zaplaceného pojistného, musí být považován za odměnu.

Ohledně toho, zda se jedná o diskriminaci nebo ne, soud vycházel z toho, že jestliže německé zákony umožňují uzavřít registrované partnerství uzpůsobené podmínkám uplatňovaným na manželství, jedná se v případě upírání důchodu registrovaným partnerům o méně příznivé zacházení než s pozůstalými manželi. Jde tedy o **diskriminaci na základě sexuální orientace za podmínky, že se pozůstalí manželé a pozůstalí registrovaní partneři, pokud jde o pozůstalostní důchod, nacházejí v podobné situaci.**

Praktický dopad rozsudku Maruko je tak omezen tím, že rozsah práv garantovaných směrnicí je přímo závislý na **srovnatelnosti situací manželů a registrovaných partnerů a tudíž na rozsahu práv, která partnerům stejného pohlaví dává zákonodárství jednotlivých členských států.** Soud svým verdiktem nezavázal všechny členské státy uznávat homosexuální svazky. Ale pokud tak učinily, musí podle soudu zajistit životním partnerům stejné výhody jako v případě manželských párů.

Evropský soud tedy rozhodl, že **registrovaní partneři mají stejné právo na sociální dávky po úmrtí svého partnera jako běžní manželé.** Je na jednotlivých státech, aby si samy upravily vztahy mezi páry stejného pohlaví. Pokud je ale zrovnoprávní s manželstvím, musí to respektovat i vzhledem k sociálním dávkám po úmrtí jednoho z dvojice. Takzvaného **vdoveckého důchodu se ale mohou domáhat jen v těch státech unie, které umožňují civilní svazky homosexuálů.**

Rozhodne-li se členský stát neumožnit osobám stejného pohlaví uzavírat manželství, musí být mnohé právní podmínky registrovaného partnerství postupně přizpůsobeny podmínkám uplatňovaným pro manželství. **Jsou-li pozůstalí manželé a pozůstalí registrovaní partneři, pokud jde o pozůstalostní dávku, ve srovnatelné situaci, je zakázána diskriminace na základě sexuální orientace ve smyslu směrnice 2000/78.**

3. 4 Sirotčí důchod

3. 4. 1. Pojem a účel dávky

Sirotčí důchod je dávkou důchodového pojištění, na kterou má nárok **nezaopatřené dítě⁷⁵**, zemřel-li **rodič dítěte** nebo **osoba, která převzala dítě do péče nahrazující péči rodičů**, bylo-li na tuto osobu v době její smrti převážně **odkázáno výživou**.

Účelem sirotčího důchodu je tak zajistit výživu dítěti, které není schopno si ji zajistit samo, a to v případě smrti osoby, na kterou dítě bylo výživou odkázáno neboli jeho účelem je **částečná kompenzace ztráty příjmu rodiče pro nezaopatřené dítě, které na něm bylo závislé**.

Tato ochrana je poskytována pouze dětem, které jsou nezaopatřené, tedy těm, které jsou neschopné ať trvale či dočasně si příjem nahradit samy.

3. 4. 2 Historie dávky

Stejně jako vdovský důchod je sirotčí důchod dávkou, které bylo z hlediska historického věnována pozornost v právních úpravách vždy, samozřejmě s některými odchylkami v podmínkách nároku.

V období první republiky lze spatřit odlišnosti v úpravě důchodového pojištění zaměstnanců upraveného **zákonem č. 221/1924 Sb., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, stáří a invalidity** a soukromých zaměstnanců dle **zákona č. 26/1929 Sb., o pensijním pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách**. V obou případech se jako podmínka pro nárok na sirotčí důchod vyžadovalo, aby zemřelý byl poživatelem starobního důchodu nebo invalidního důchodu, nebo měl na jeden z těchto důchodů alespoň nárok. Rozdíl spočíval ve stanovení maximálního věku, a to tak, že dle zákona č. 221/1924 Sb., měl sirotek nárok sirotčí důchod do sedmnácti let, kdežto podle zákona 26/1929 Sb., do osmnáctého roku věku.

Podle **zákona č. 99/1948 Sb., o národním pojištění** mělo nárok na sirotčí důchod vždy oboustranně osiřelé dítě. Jednostranně osiřelé dítě jen tehdy, pokud o něj

---

⁷⁵ K pojmu nezaopatřenost dítěte viz. kapitola 2. 2. 1.

nepečovala pozůstalá vdova nebo pokud bylo nemanželským dítětem pojištěnky nebo bylo-li převážně odkázáno na výdělek nebo důchod zemřelé manželské matky.⁷⁶

Zákonem č. 55/1956 Sb., o sociálním zabezpečení byl sirotčí důchod pojímán originárně, tedy náležel vždy při smrti rodiče, případně pěstouna nebo prarodiče, pokud na ně dítě bylo v době smrti převážně odkázáno výživou.

Obdobně byl pojat sirotčí důchod v **zákoně o sociálním zabezpečení, č. 100/1988 Sb.** „Podle zákona o sociálním zabezpečení č. 100/1988 Sb., při úmrtí obou rodičů náležel pouze jeden sirotčí důchod a jeho výše bylo formou stanovení odlišné výměry u oboustranně osiřelého dítěte vyšší (činila 30 % výše důchodu zemřelého u jednostranného sirotka a 50 % u oboustranného sirotka).“⁷⁷

Rovněž podle **zákona č. 101/1964 Sb., o sociálním zabezpečení**, náležel oboustranně osiřelému dítěti pouze jeden sirotčí důchod, přičemž výše byla pevně stanovena.

3. 4. 3 Podmínky nároku

Podmínky nároku na sirotčí důchod stanoví zákon o důchodovém pojištění v § 52.

Na sirotčí důchod má nárok **nezaopatřené dítě**, zemřel-li mu:

- rodič,
- osvojitel nebo
- osoba, která jej převzala do péče nahrazující péči rodičů za předpokladu, že dítě na tuto osobu bylo v době její smrti **odkázáno výživou a rodiče dítěte nemohli ze závažných důvodů tuto výživu zajistit.**

Dále pro všechny tyto případy platí, že musí být splněna jedna ze **tří alternativně stanovených podmínek:**

1. rodič, osvojitel nebo osoba, která převzala dítě do péče nahrazující péči rodičů byli **poživateli** starobního důchodu, plného invalidního či částečného invalidního důchodu nebo

2. ke dni smrti splnili podmínku **potřebné doby pojištění** pro nárok na plný invalidní důchod nebo na starobní důchod nebo

3. k jejich smrti došlo následkem **pracovního úrazu.**

⁷⁶ Brejcha, A., Šantrůček, V. Právo důchodového pojištění. Linde: Praha, 1998, s. 34.

⁷⁷ Příb, J., Voříšek, V. Důchodové předpisy s komentářem. Olomouc: ANAG, 2007, s. 202.

Pokud některá z podmínek není splněna, nemůže vzniknout ani nárok na sirotčí důchod, neboť jak jsem již zmínila jedná se i v tomto případě o důchod odvozený neboli derivativní, který se odvíjí od důchodu zemřelého.⁷⁸

Pro nárok na sirotčí důchod nemá vliv skutečnost, zda otec dítěte, které bylo po rozvodu svěřeno dítěte do péče matky, plnil či neplnil svou vyživovací povinnost vůči dítěti.

V případě **smrti pěstouna** nárok na sirotčí důchod po zemřelém či po jeho manželovi nevzniká.⁷⁹

Nezaopatřené dítě, které **oboustranně osiřelo** má nárok na sirotčí důchod po obou rodičích nebo osvojitelích nebo osobách, které si dítě převzali do péče nahrazující péči rodičů.

Jak jsem již zmínila, podle některých právních úprav, jako poslední dle zákona č. 100/1988 Sb., sirotčí důchod náležel automaticky, originárně, v důsledku smrti rodiče, i v případě, že nikdo z rodičů nebo osob, na něž bylo dítě převážně odkázáno výživou, nesplnil podmínky pro nárok na starobní nebo plný invalidní důchod.

Zákonem o důchodovém pojištění tak byl nahrazen zabezpečovací princip principem pojistným. Důvodová zpráva k zákonu k této problematice stanovila, že sirotkům nemajícím nárok na sirotčí důchod jsou k dispozici dávky státní sociální podpory a sociální pomoci. Toto řešení nezdá se být příliš šťastným, neboť tyto dávky jsou vázány na splnění řady podmínek znamenající často jejich nepřiznání, v opačném případě jsou podstatně nižší.

Jak již bylo řečeno, základním účelem sirotčího důchodu je nahradit dítěti alespoň částečně příjem zemřelého rodiče, přičemž k této ztrátě dojde v případě každého nezaopatřeného dítěte. Proto by se podle mého názoru měl zákonodárce zaměřit na zakotvení zcela nové dávky, která by pokrývala případy sirotků, kterým nevznikl nárok na sirotčí důchod v důsledku nesplnění podmínek nároku na plný invalidní či starobní důchod zemřelou osobou. Jednalo by se o tzv. **garantovaný sirotčí důchod** zaručující osiřelým dětem nárok na důchod alespoň v minimální výši i v případě nesplnění podmínek zemřelým rodičem. Tato dávka by mohla ale nemusela být dávkou důchodového pojištění.

---

⁷⁸ Pokud by nebyly splněny podmínky na důchod, pak je dítěti poskytnuta ochrana ve formě dávek sociální péče.

⁷⁹ § 52 odst. 3 zákona o důchodovém pojištění.

Dalším možným řešením je pak navrácení se k minulým právním úpravám, což by se projevilo v tom, že by nárok na sirotčí důchod v případě nezaopatřeného dítěte byl pojmán originárně.

3. 4. 4 Zánik nároku na sirotčí důchod

Nárok na sirotčí důchod zaniká v případě, že dítě **přestane být nezaopatřené**, což je nejčastěji dosažením věku 26 let nebo ukončením soustavné přípravy na budoucí povolání.

Nárok dále zaniká **osvojením**. V případě, že by se jednalo o oboustranně osiřelé dítě, které si osvojí jen jedna osoba, zaniká nárok pouze na ten sirotčí důchod, který náležel po osobě, kterou pěstoun nahradil. Nárok na sirotčí důchod může i v tomto případě vzniknout znovu v případě, že dojde ke zrušení osvojení. Nárok pak náleží ve výši, ve které by byl vyplácen ke dni zrušení osvojení.

I pro sirotčí důchod platí, že nárok na důchod zaniká v případě **rozhodnutí soudu** o tom, že dítě úmyslně způsobilo smrt osoby, po které by jinak mělo nárok na sirotčí důchod, a to jako pachatel, spolupachatel nebo účastník trestného činu. Nárok na sirotčí důchod v tomto případě zaniká právní mocí rozhodnutí soudu.

Pro nárok na sirotčí důchod nemá vliv **uzavření manželství**, proto nárok na sirotčí důchod v důsledku této skutečnosti nezaniká.

➤ *Příklady z praxe*

- Syn pobírá sirotčí důchod po matce, která byla zavražděna. V rozsudku soudu byl syn označen za spolupachatele vraždy. Nárok na sirotčí důchod zaniká právní mocí rozsudku soudu.
- Dítě přišlo při loupežném přepadení o oba rodiče v roce 2007 a vznikl mu nárok na sirotčí důchod po obou rodičích, neboť matka splnila potřebnou dobu pojištění pro nárok na plný invalidní důchod a otec byl poživatelem částečného invalidního důchodu. V červnu roku 2008 bylo dítě osvojeno ženou. Sirotčí důchod po matce zanikl ke dni právní moci rozhodnutí soudu o osvojení. Žena – osvojitelka se v červenci roku 2008 vdala. Její manželství ovšem nemá vliv na sirotčí důchod po otci. V roce 2009

manžel osvojitelky dítě také osvojil, což má za následek zánik i druhého nároku na sirotčí důchod – nároku po otci.

- Studentce 1. ročníku právnické fakulty (20) zemřel v roce 2005 otec. Studentce vznikl nárok na sirotčí důchod, neboť otec zemřel následkem pracovního úrazu. V roce 2008 se studentka vdala. Její manžel je ředitelem zahraniční firmy. Její manželství nemá vliv na sirotčí důchod a stále splňuje podmínku nezaopatřenosti dítěte, neboť se soustavně připravuje na budoucí povolání prezenčním studiem na vysoké škole. Výše příjmu manžela nemá pro tento účel žádný vliv.
- Svobodná matka při narození dcery nevedla otce dítěte. O dítě se od počátku nestarala, nejevila o něj zájem. Matka často požívala alkoholické nápoje a jiné omamné látky. Dítě bylo svěřeno rozhodnutím soudu do péče prarodičů. Prarodiče pouhý týden po právní moci rozhodnutí zahynuli při autonehodě. Dítě má nárok na sirotčí důchod po obou prarodičích, neboť se jedná o osoby, kterým bylo dítě svěřeno do péče nahrazující péči rodičů, dítě na ně bylo odkázáno výživou, kterou matka nemohla ze závažných důvodů zajistit.

3. 5 Výše pozůstalostních důchodů, nárok na důchod, nárok na výplatu důchodové dávky

➤ *Výše vdovského a vdoveckého důchodu*⁸⁰

K výpočtu výše důchodů potřebujeme znát výši **základní výměry a výši procentní výměry**.⁸¹ Základní výměra činí 2 170 Kč měsíčně⁸², stejně jako pro všechny ostatní důchody. Procentní výměra je stanovena jako **50 % procentní výměry starobního** nebo **plného invalidního důchodu zemřelého**, na který měl nebo by měl nárok v době smrti. Pokud by zemřelý ke dni smrti nezískal potřebnou dobu pojištění pro nárok na plný invalidní důchod nebo podmínky nároku na starobní důchod, činí

⁸⁰ Viz. příloha č.2: Průměrná výše vdovského a vdoveckého důchodu od roku 2000 do roku 2008.

⁸¹ Základní a procentní výměru stanoví zákon o důchodovém pojištění v § 51 odst. 1 a 2 pro vdovský a vdovecký důchod a v § 53 odst.1 a 2 pro sirotčí důchod.

⁸² K měsíci červenci roku 2009.

procentní výměry vdovského důchodu **50 % procentní výměry částečného invalidního důchodu po poživateli tohoto důchodu.**

Výpočet znázorním na příkladě: Starobní důchod zemřelého manžela činil 10 240 Kč, z toho 2170 Kč odpovídá základní výměře a 8 070 Kč procentní výměře. Procentní výměra vdovského důchodu se bude počítat z částky 8 070 Kč ve výši 50%, což je 4 035 Kč. K této částce se přičte základní výměra a získá se tak celková výše vdovského důchodu 6 205 Kč.

➤ *Výše sirotčího důchodu*

Výše základní výměry činí v současné době 2170 Kč měsíčně. Výše procentní výměry sirotčího důchodu činí **40 % procentní výměry starobního důchodu nebo plného invalidní důchodu**, na který měl nebo byl měl zemřelý nárok v době úmrtí. V případě, že by zemřelý nesplňoval podmínku potřebné doby pojištění pro nárok na plný invalidní důchod nebo podmínky pro starobní důchod činí procentní výměry **40 % procentní výměry částečného invalidního důchodu po poživateli tohoto důchodu.**

Příklad: Sirotek požádal o přiznání sirotčího důchodu po otci, který zemřel 1. 3. 2009. Otec pobíral plný invalidní důchod 9 020 Kč. Základní výměra plného invalidního důchodu otce činila 2 170 Kč, procentní výměra pak 6 850 Kč. Sirotčí důchod se stanoví ve výši 40 % procentní výměry vypláceného plného invalidního důchodu, jako 40 % z 6 850 Kč, což je 2 740 Kč. K této částce se připočítá základní výměra 2 170 Kč. Sirotčí důchod daného dítěte tak bude ve výši 4 910 Kč.

Právní úpravou de lege lata není nijak stanovena **minimální výše sirotčího důchodu**, pod kterou není možné zajít. Jinak tomu ale bylo v předcházející právní úpravě, která limitovala dolní výměru jak u důchodu jednostranně osiřelého dítěte, tak u oboustranně osiřelého dítěte.

Takto pojímaná úprava má své klady i zápory. Jednoznačný klad lze spatřovat v tom, že je alespoň do jisté míry zajištěná určitá spravedlnost. Proč by mělo trpět dítě tím, že rodič neplnil svoje povinnosti, nebyl zaměstnán či neplatil pojistné. Na druhou stranu by se při obnovení tohoto způsobu regulace výdaje na důchody nepochybně zvýšily, což není v současnosti žádoucí jev, ba naopak, nynější tendence směřují k eliminování nákladů na důchody. Jednou z možností je zavedení tzv. garantovaného sirotčího důchodu jak jsem již uvedla v rámci výkladu u sirotčího důchodu.

➤ *Nárok na důchod a jeho výplatu*

Nárok na důchod a nárok na jeho výplatu jsou dvě rozdílné skutečnosti, dva rozdílné pojmy. Nárok na důchod vzniká splněním všech hmotněprávních podmínek stanovených u jednotlivých ustanoveních zákona pro každý druh důchodu samostatně. V případě, že zákon stanoví podmínek více, účinky splnění nastávají dovršením poslední z nich.⁸³

Zákonné podmínky nároku na důchod lze členit na ty, které musí být splněny již při samotném vzniku nároku na důchod (například dosažení potřebné doby pojištění) a ty, které musí být plněny průběžně (například nezaopatřenost dítěte).

Nárokem na výplatu se rozumí splnění všech hmotněprávních podmínek nezbytných k výplatě již přiznané dávky důchodového pojištění. Nárok na výplatu důchodu tak vzniká splněním zákonných podmínek pro nárok na důchod, pro nárok na výplatu důchodu a podáním žádosti o přiznání nebo vyplácení důchodu na příslušném tiskopise podanou oprávněnou osobou, popřípadě jejím zákonným zástupcem. Není možné přistoupit k výplatě důchodu bez podání žádosti.⁸⁴

V některých případech se vyplácí pouze část důchodu například v důsledku souběhu nároků na výplatu více důchodů. V případě, že byla zastavena výplata již vzniklého nároku na důchod, může se výplata obnovit na základě žádosti.

*„Pobírání důchodu je právem, nikoliv povinností, a proto svou vůli pobírat důchod musí oprávněný vyjádřit podáním žádosti.“*⁸⁵ Řízení o přiznání důchodu a o výplatě důchodové dávky je v dispozici důchodce, respektive pojištěnce, který si sám volí, zda a kdy uplatní žádost. V rámci rozhodování o nároku na dávku důchodového pojištění je rozhodující orgán vázán obsahem žádosti a nemůže rozhodnout o přiznání jiné dávky.⁸⁶ Žádost lze podat nejdříve čtyři měsíce přede dnem, od kterého se žádá přiznání dávky. Pokud jsou splněny podmínky pro přiznání důchodu a je podána žádost o přiznání důchodu, musí orgán sociálního zabezpečení důchod přiznat, i kdyby nebyly splněny podmínky na výplatu.

České důchodové pojištění je založeno na zásadě **nepromlčitelnosti a nezaniknutelnosti** nároku na důchod.⁸⁷ Doba, která uplynula v době od splnění zákonem stanovených podmínek nároku na důchod do jeho uplatnění není důležitá.

---

⁸³ § 54 odst.1 zákona o důchodovém pojištění říká, že „nárok na důchod vzniká dnem splnění podmínek stanovených tímto zákonem.“

⁸⁴ Viz. § 54 odst. 2 zákona o důchodovém pojištění.

⁸⁵ Příb., J., Voříšek, V. : Důchodové předpisy s komentářem, Olomouc: ANAG, 2004, s. 94.

⁸⁶ Viz. R23/1985 Sb. NSS.

⁸⁷ V § 55 odst. 1 zákona o důchodovém pojištění je stanoveno, že : „nárok na důchod nezaniká uplynutím času.“

Jakmile nárok vznikl splněním zákonných podmínek, nemůže zaniknout z důvodu jeho neuplatnění.

Jinak je tomu opět u nároku na výplatu důchodu, kde se uplatňuje **prekluzivní lhůta**. Nárok na výplatu důchodu nebo jeho jednotlivé části zaniká není-li uplatněn do pěti let ode dne, za který důchod popřípadě jeho část náleží.⁸⁸ Dále platí, že za dobu přede dnem 1. 1. 1996 se důchod doplatí nejvýše v rozsahu stanoveném právními předpisy účinnými k 31. 12. 1995. K prekluzi musí být přihlíženo z úřední povinnosti a osoba a v případě přijetí výplaty je nutno plnění vrátit z titulu bezdůvodného obohacení.

Výše uvedené se pokusím uvést názorně na příkladu. Muž ovdověl v březnu roku 2000, do března roku 2001 pobíral vdovecký důchod. Jelikož nesplňoval žádnou zákonem stanovenou podmínku pro nárok, výplata byla zastavena. V roce 2004 dosáhl věku 58 let. Žádost o přiznání vdoveckého důchodu podal až v roce 2010. Důchod bude přiznán a vyplacen za pět let zpětně ode dne podání žádosti o znovupřiznání. Zjistí-li orgán sociálního zabezpečení, že nárok na důchod nebo jeho výplatu zanikl, odejme jej nebo zastaví výplatu ode dne následující po dni, kterým končí období, za které byl již vyplacen.

➤ *Nárok na vrácení neprávem vyplacených částek*

Postup v případě vzniku přeplatku nebo neprávem vyplacené dávky upravuje zákon č. 182/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení. Zákon stanoví povinnost vrátit neprávem vyplacené částky důchodu jako **důsledek nesplnění zákonem uložené povinnosti příjemce**. V každém jednotlivém případě se musí zkoumat **příčinná souvislost** mezi zaviněným porušením povinnosti a vznikem přeplatku a důvody, které vedly ke neoprávněné výplatě.

Orgán sociálního zabezpečení má nárok na vrácení neprávem a nesprávně vyplacené částky, pokud příjemce dávky ji přijal, ačkoliv musel z okolností jemu známých předpokládat, že byla vyplacená v nesprávné výši nebo neprávem. **Základní povinností příjemce dávky** je písemně hlásit plátcí důchodu veškeré **změny skutečností rozhodných pro trvání nároku na dávku, její výši a výplatu do osmi dnů**.⁸⁹

---

⁸⁸ § 55 odst. 2 zákona o důchodovém pojištění dále uvádí, že lhůta pěti let neplyne po dobu řízení o prohlášení osobu za mrtvou, jde-li o nárok na výplatu vdovského, vdoveckého nebo sirotčího důchodu po této osobě, a po dobu, po kterou osobě, která musela mít opatrovníka, nebyl opatrovník ustanoven.

⁸⁹ Viz. § 50 odst. 1 zákona č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení.

I přesto, že příjemce dávky nesplnil svou oznamovací povinnost do osmi dnů nelze konstatovat příčinnou souvislost mezi porušením povinnosti příjemce dávky a následkem v podobě nesprávně vyplacené dávky, za předpokladu, že příjemce rozhodné skutečnosti sdělil v době, kdy bylo ještě možno ze strany plátce včas zareagovat a dávku důchodového pojištění zastavit.

Tento závěr potvrdil Nejvyšší správní soud v případě, kdy studentka – poživatelka sirotčího důchodu sice nesplnila svou oznamovací povinnost do osmi dnů, ale ohlásila ukončení studia v červenci roku 2000 s tím, že bude dále studovat na jazykové škole. Plátcem dávky byl po ní požadován přeplatek od září do prosince roku 2000. „*Jelikož studentka sdělila ukončení studia v červenci roku 2000, přičemž dávka náležela ještě za srpen téhož roku, měl plátce dávky dostatečný čas k tomu, aby zabránil neoprávněné výplatě dávky v září.*“⁹⁰ Nárok na vrácení částky je prekludován uplynutím pěti let ode dne výplaty dávky.

Pokud byla provedena **výplata důchodové dávky po zániku nároku na vdovský nebo vdovecký důchod následkem uzavření nového manželství** nebo po **zániku nároku na sirotčí důchod** po dosažení šestadvaceti let věku, je příjemce povinen vrátit takto vyplacené částky jemu již nenáležející.

Například vdova-poživatelka vdovského důchodu se znovu provdala a nárok na výplatu vdovského důchodu tak zanikl po uplynutí období, za které byl naposledy vyplacen. Tuto skutečnost oznámila orgánu sociálního zabezpečení až po půl roce ode dne uzavření, v důsledku čehož jí byl důchod nadále neprávem vyplácen a přeplatek, který takto vzniknul, je povinna uhradit. Pokud by se provdala před uplynutím jednoho roku a vznikl by jí tak nárok na odbytné, částka odpovídající přeplatku se zúčtuje s částkou odpovídající odbytnému.

3. 6 Souběh nároků na důchody

V praxi, tudíž v životě každého z nás, může dojít k **souběhu přímých i nepřímých důchodů** v různých kombinacích. Pro účely práce se budu dále zabývat především souběhem pozůstalostních důchodů.

V průběhu života může běžně nastat situace, kdy jedné osobě vznikne nárok na více důchodů současně. Jak jsem již zmínila, účelem důchodů je nahrazovat ušlý příjem

---

⁹⁰ R 258/2004 Sb. NSS.

a výše důchodu by tak neměla mít za následek zlepšení sociální a finanční situace oprávněné osoby oproti situaci před vznikem sociální události.

U jedné osoby může dojít k souběhu nároku na dva či více důchodů různého druhu, čímž se rozumějí následující **typy souběhů: souběh přímého a pozůstalostního důchodu, souběh dvou či třech pozůstalostních důchodů odvozených od dvou či tří zemřelých, dále je pak možná kombinace těchto souběhů, tedy přímého a dvou nebo tří pozůstalostních.** Současně tak jedna osoba může pobírat nejvýše čtyři samostatné důchody, a to vdovský nebo vdovecký, dva sirotčí důchody a plný nebo částečný invalidní důchod.

3. 6. 1. Souběh důchodu přímého a pozůstalostního

Dle mého názoru se lze nejčastěji v praxi setkat se situací, kdy má jedna osoba nárok na odvozenou dávku, tedy pozůstalostní a současně na dávku přímou, může tak jít například o **souběh vdoveckého nebo vdovského důchodu a důchodu starobního nebo plného či částečného invalidního.**

Dojde-li tak k souběhu výplaty přímého důchodu a odvozeného důchodu nebo k souběhu výplaty dvou odvozených důchodů, musí se jako první porovnat výše těchto důchodů. **Vyšší důchod** se bude vyplácet v **plné výši** (tedy základní i procentní výměra) a z **druhého důchodu** náleží (vyplácí se) **polovina procentní výměry**.⁹¹

Na rozdíl od souběhu přímých důchodů, kdy dochází dnem úpravy výplat k zániku nároků na důchody, které se nevyplácejí⁹², u souběhu přímého a nepřímého důchodu v důsledku úpravy výše důchodů nejsou dotčeny nároky důchody.

Zvláštní pravidla se uplatňují pro **souběh starobního důchodu zvýšeného za další práci vykonávanou po vzniku nároku a vdovského nebo vdoveckého důchodu**.⁹³ Postupuje se tak, že se z procentní výměry starobního důchodu odečte částka za zvýšení za další výdělečnou činnost a zbylá část procentní výměry se porovná s procentní výměrou vdovského nebo vdoveckého důchodu.

Pokud je zbylá část procentní výměry starobního důchodu vyšší než procentní výměra vdovského nebo vdoveckého důchodu, náleží starobní důchod v plné výši a vdovský nebo vdovecký důchod ve výši poloviny procentní výměry, takže úprava

---

⁹¹ Srov. § 59 odst. 1 zákona o důchodovém pojištění.

⁹² Z důchodů přímých lze totiž pobírat vždy jen jeden.

⁹³ Viz. § 59 odst. 2 zákona o důchodovém pojištění.

důchodů v souběhu je stejná jako u nezvýšeného starobního důchod. Pokud je ale zbylá část procentní výměry starobního důchodu nižší než procentní výměra vdovského nebo vdoveckého důchodu, náleží souběžný důchod v plné výši a starobní důchod ve výši zvýšen o další výdělečnou činnost a jedné poloviny procentní výměry.

3. 6. 2 Souběh pozůstalostních důchodů

V rámci souběhu pozůstalostních důchodů může dojít k **souběhu vdovského a sirotčího důchodu**, například u ženy, která přišla o muže i o rodiče (ovdovělý sirotek, osiřelá vdova). Souběhem se zde rozumí **souběh těchto nároků v téže osobě oprávněného**.

Dle § 59 odst. 1 zákona o důchodovém pojištění pro všechny tyto případy platí **základní pravidlo: nejvyšší důchod se vyplácí v plné výši a základní výměra náleží jedné osobě jen jednou**. Jsou-li současně splněny podmínky nároku na výplatu vdovského nebo vdoveckého důchodu a sirotčího důchodu a je-li výše několika důchodů stejná, krátí se nejdříve sirotčí důchod a poté vdovský či vdovecký.

Pokud dojde k **souběhu dvou sirotčích důchodů** u oboustranně osiřelého dítěte, vyplácí se vyšší sirotčí důchod v plné výši a nižší sirotčí důchod se vyplácí ve výši procentní výměry. Pokud by se stalo, že je výše obou důchodů stejná, pak se jeden vyplácí plně a druhý ve výši odpovídající procentní výměře

Výše celkového souhrnu důchodů není omezena, není stanovena žádná maximální hranice, stejně jako nejsou stanovena omezení pro souběh vdovského a vdoveckého důchodu s příjmem z výdělečné činnosti.

3. 6. 3 Praktické příklady souběhů

Při úpravě důchodu pro souběh se vychází z výše jednotlivých důchodů po zaokrouhlení na celé koruny nahoru.

- Žena, invalidní důchodkyně pobírá důchod ve výši 7520 Kč, z toho procentní výměra činí 5350 Kč a základní výměra 2170 Kč. V roce 2009 jí vznikl nárok na vdovský důchod ve výši 7320 Kč, z toho procentní výměra je 5150 Kč a 2170 základní výměra. Podle pravidel o souběhu náleží invalidní důchod v plné výši, neboť je vyšší. Z nižšího důchodu,

v tomto případě vdovského, se poskytne polovina procentní výměry, což je 2575 Kč. Celkem jí bude vyplácena částka 10 095 Kč.

- Muž – student splňující podmínky nezaopatřenosti dítěte, ženatý, invalidní důchodce, který pobírá od 10. 11. 2008 částečný invalidní důchod ve výši 3320 Kč, z toho procentní výměra 1150 Kč a základní výměra 2170 Kč. 15. března 2009 při automobilové nehodě zemřela jeho manželka a oba jeho rodiče. Od 15. března tak dochází k souběhu invalidního důchodu, vdovského důchodu a sirotčích důchodů. Vdovecký důchod by náležel ve výši 4300 Kč (2130 + 2170), sirotčí důchod po matce 5600 Kč (3430 + 2170) a sirotčí důchod po otci 5820 Kč (3650 + 2170). Od 15. března mu bude náležet sirotčí důchod po otci ve výši 5820 Kč, sirotčí důchod po matce ve výši 3430 Kč, vdovecký důchod ve výši 1065 Kč a částečný invalidní důchod ve výši 575 Kč. V souhrnu mu bude vyplácena částka 10 890 Kč.
- Žena pobírá starobní důchod ve výši 7900, z toho procentní výměra je 5730 Kč (5110 Kč za dobu pojištění do vzniku nároku na starobní důchod a 620 Kč jako zvýšení za práci konanou po vzniku nároku na starobní důchod), základní výměra 2170 Kč. Žena ovdoví 12. 2. 2009 a vznikne jí nárok na vdovský důchod ve výši 7430 Kč (5260 + 2170). Jelikož je procentní výměra vdovského důchodu vyšší než procentní výměra starobního důchodu po odpočtu částky 620 Kč jako zvýšení za další výdělečnou činnost bude od 12. 2. 2009 bude ženě náležet vdovský důchod ve výši 7430 Kč a starobní důchod ve výši 2555 Kč + 620 Kč. Celkem tedy částka 10 605 Kč.

3. 6. 4 Souběhové maximum u vdovských důchodů

Jde o institut současné právní úpravě neznámý. Ve starší úpravě byla stanovena určitá pevná i procentní omezení pro výši důchodů, která byla odlišována podle toho z jaké pracovní kategorie vznikl nárok na důchod.⁹⁴

Výše vdovského důchodu byla znatelně omezována a v nejednom případě byl přímý důchod touto hranicí limitován, takže nárok na výplatu vdovského důchodu vůbec nevznikl. Protože počet těchto případů narůstal, zejména v první polovině devadesátých let, zákonodárce se snažil na situaci reagovat častějším valorizováním souběhových hranic.⁹⁵

Podle § 56 odst. 2 zákona č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, činily nejvyšší výměry úhrnu vyplácených důchodů ke dni účinnosti zákona (v závislosti na pracovní kategorii) měsíčně: 3800 Kč, 3250 Kč, 2900 Kč a 2800 Kčs. Ženy – vdovy pak dostávaly buď **nižší vdovský důchod** nebo na něj **vůbec nárok neměly**. Vůbec neměly nárok na vdovský důchod ženy, jejichž samotný starobní nebo invalidní důchod, který pobíraly, dosahoval maxima určeného pro úhrn dvou důchodů.

Zákon o důchodovém pojištění tuto úpravu sice nepřevzal, rovněž ale ani důsledky dřívějších právních úprav neřešil. Nicméně v souvislosti se vzrůstajícím tlakem bylo zákonem č. 267/2006 Sb., o změně zákonů souvisejících s přijetím zákona o úrazovém pojištění zaměstnanců, s účinností od 1. července 2006 doplněno znění zákona o důchodovém pojištění o nový **§ 82 a**, který stanoví, že vdovám, kterým vznikl nárok na vdovský důchod **před 1. lednem 1996** a kterým byla výše vdovského důchodu **omezena**, protože **úhrn** důchodů přesáhl stanovenou **nejvyšší výměru**, **náleží rozdíl mezi vyplácenou částkou vdovského důchodu a částkou, která by náležela, pokud by výše tohoto důchodu v důsledku souběhu s jiným důchodem omezena nebyla**.

K takto stanovené výši vdovského důchodu náleží zvýšení podle předpisů o zvýšení důchodů náležejících ode dne přiznání vdovského důchodu do dne, od kterého se tato úprava provede. Vdovám, kterým v důsledku souběhu s jiným důchodem není vdovský důchod vyplácen, náleží vdovský důchod ve výši, která by náležela, kdyby k

---

⁹⁴ Například podle § 18 zákona č. 101/1964 Sb., o sociálním zabezpečení, nesměl starobní důchod spolu s jakýmkoliv jiným důchodem z důchodového zabezpečení přesahovat částku: 2200 Kčs měsíčně, byl-li pracovník zaměstnán celkem nejméně dvacet let v I. pracovní kategorii a trvalo-li zaměstnání této kategorie ke dni vzniku nároku na důchod; 1800 Kčs měsíčně, byl-li pracovník zaměstnán celkem nejméně dvacet let v I. pracovní kategorii a zaměstnání této kategorie netrvalo ke dni vzniku nároku na důchod, nebo byl-li zaměstnán celkem nejméně dvacet let ve II. pracovní kategorii, 1600 Kčs měsíčně v ostatních případech.

⁹⁵ http://pravnicaradce.ihned.cz/c4-10077840-20768390-F00000_d-uchodove-pojisteni-na-prelomu-let-2006-2007

tomuto omezení nedošlo. Rovněž v těchto případech náleží k vdovskému důchodu zvýšení podle předpisů o zvýšení důchodů náležejících ode dne přiznání vdovského důchodu do dne, od kterého se tato úprava provede.

Jediným omezením je, že vdovský důchod v souběhu s dalším vypláceným důchodem nesmí přesáhnout ke dni 31. 12. 1995 částku 5100 Kč, tj. nejvyšší výměru pro úhrn důchodů stanovenou v souvislosti se zvýšením důchodů podle zákona č. 76/1995 Sb. Ke zvýšení důchodů o pevnou částku podle předpisů platných ke dni 31. prosince 1995 se nepřihlíží.

Podmínkou nároku na úpravu nebo uvolnění výplaty vdovského důchodu je trvání nároku na vdovský důchod ke dni k 1. červenci 2006 a vznik souběhu do 31. 12. 1995. O zvýšení vdovského důchodu, případně uvolnění výplaty důchodu, je třeba písemně požádat. Zvýšení, respektive uvolnění důchodu náleží nejdříve od splátky důchodu splatné v červenci 2006.

Jiná situace nastává v případě, kdy došlo sice ke snížení výše vdovského důchodu na polovinu z důvodu souběhu s důchodem jiným, nikoliv však k omezení výše vdovského důchodu pro maximální úhrn vyplácených důchodů. Nárok na úpravu vdovského důchodu dle výše zmíněné právní úpravy nevzniká.

Jmenovaný § 82a se nevztahoval na vdovecké důchody, proto byl zákonem č. 305/2008 Sb., vložen do zákona o důchodovém pojištění § 82a odst. 6, který zakládá vdovcům, jejichž vdovecký důchod byl omezen v důsledku překročení nejvyšší výměry souběhu důchodů dle právní úpravy před 1. lednem 1996, obdobné nároky, jaké náleží od 1. července 2006 vdovám.

Byl tak zaveden nárok na přepočtení vdoveckého důchodu na výši, ve které by nalezl, pokud by ke krácení pro souběhové maximum nedošlo. Vdovecký důchod se zvýší na žádost nejdříve od splátky splatné po 1. červenci roku 2006.

➤ *Praktický příklad*

Manžel zemřel 11. 8. 1990. Vdova pobírala starobní důchod ve výši 2420 Kč. Výše vdovského důchodu by činila 1184 Kč. Jelikož zde ale došlo k souběhu důchodů, musel být vdovský důchod zkrácen na polovinu, tedy na 592 Kč. Podle úpravy o maximální výši úhrnu důchodů, není možno překročit částku 2800 Kč, proto musí být polovina vdovského důchodu omezena na částku 380 Kč. Takto získaná částka vdovského důchodů byla postupně valorizována. Podle zákona o důchodovém pojištění je umožněno od červencové splátky roku 2006 upravit původní vdovský důchod na

částku odpovídající výši vdovského důchodu bez omezení souběžovým maximem, které činilo 2800 Kč a tuto částku navýšit o příslušné valorizace.

Kdyby v uvedeném příkladě nárok na vdovský důchod nenáležel vůbec, protože výše starobního důchodu již sama o sobě dosáhla souběžového maxima, postupovalo by se stejně.

3. 7 Vybraná přechodná ustanovení

Přechod mezi právními úpravami je zákonem o důchodovém pojištění řešen v rámci přechodných ustanovení (§ 68 a níže).

Zákonem je zaručeno **zachování nabytých nároků**, které byly získané podle předchozích právních předpisů, a to i tehdy, kdy se o nároku rozhoduje v době účinnosti již nové právní úpravy. Rozhodující přitom není, zda rozhodnutí nabylo nebo nenabylo právní moci. Dle § 68 zákona o důchodovém pojištění se **o nárocích na důchody vzniklých před 1. lednem 1996**, o nichž nebylo pravomocně rozhodnuto, o přiznání, odnětí a změně výše těchto důchodů za dobu před 1. lednem 1996, i když o nic již bylo pravomocně rozhodnuto, se tedy **rozhodne podle předpisů platných před 1. lednem 1996**.

➤ *Institut nepravé retroaktivity*

V rámci přechodných ustanovení zákona o důchodovém pojištění je v § 69 odst. 1 zakotven **institut nepravé retroaktivity**, „*kdy lze podle pozdějších – v některých podmínkách výhodnějších – předpisů posuzovat i nároky, pro něž byly nové podmínky splněny před účinností nových předpisů, ale nezakládaly nárok podle předpisů platných v době splnění oněch podmínek.*“⁹⁶

Podstata nepravé retroaktivity spočívá v tom, že právní vztahy vzniklé za účinnosti a platnosti starého zákona, se podle něj řídí do doby účinnosti zákona nového, a poté se musí již řídit tímto novým zákonem. V duchu tohoto institutu tedy nelze nárok na důchod ani jeho výplatu přiznat za dobu před účinností zákona o důchodovém pojištění. V § 69 odst. 1 zákona o důchodovém pojištění se výslovně říká, že: „za den vzniku nároku se považuje 1. leden 1996.“

---

⁹⁶ Příb. J., Voříšek, V. : Důchodové předpisy s komentářem, Olomouc: ANAG, 2007, s. 250.

Nárok na vdovský nebo vdovecký důchod tak může vzniknout, splní-li se některá z podmínek těchto nároků stanovených zákonem o důchodovém pojištění do 6 let od úmrtí manžela nebo manželky, nebyl-li důchod přiznán před 1. lednem 1996 z důvodu nesplnění podmínek dle dřívějších předpisů, nebo do 5 let od zániku nároku na vdovský nebo vdovecký důchod před 1. lednem 1996, i když ke splnění podmínek dojde až po 1. lednu 1996. Šestiletá lhůta platí proto, že jeden rok by trval bezpodmínečný nárok na vdovecký důchod a některá z podmínek se musí splnit do pěti let od zániku jednoletého nároku.

Pokud například muž ovdověl roku 1994 a nevznikl mu nárok na vdovecký důchod, protože nepečoval o nezaopatřené dítě a k 1. 1. 1996 rovněž nesplňoval žádnou z podmínek nároku na vdovecký důchod, může mu nárok vzniknout, pokud se některá z podmínek splní do šesti let od úmrtí manželky. Nárok na vdovecký důchod by pak vznikl splněním této podmínky.

➤ *Zásada zachování nabytých práv dle § 82 zákona o důchodovém pojištění*

V § 82 zákon o důchodovém pojištění obsahuje ustanovení vztahující se k vdovskému a vdoveckému důchodu. Je zde zakotvena zásada zachování a ochrany nabytých práv. Zákon o důchodovém pojištění zde reaguje na výraznou změnu podmínek pro trvání nároku na vdovský důchod stanovených v § 50 odst. 2 zákona o důchodovém pojištění oproti podmínkám uvedeným v § 46 odst. 2 zákona č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení.

V **§ 82 odst. 1 zákona o důchodovém pojištění** se říká, že byl-li důchod přiznán před 1. 1. 1996, zůstane nárok na tento důchod zachován, pokud vdova k 31. 12. 1995 sice nesplňuje žádnou z podmínek nároku dle zákona o důchodovém pojištění, avšak splňuje některou z podmínek stanovenou dřívějším předpisem. Zákon o důchodovém pojištění tak zachovává trvání nároku po dobu plnění podmínek zákona č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, a to i v případě, že jsou současně plněny i podmínky dle zákona o důchodovém pojištění.

Splní-li se v průběhu trvání nároku na vdovský důchod podle zákona o důchodovém pojištění podmínky proto trvání nároku podle předpisů platných k 31. 12. 1995, trvá nárok i po dobu plnění těchto podmínek.

V **§ 82 odst. 2 zákona o důchodovém pojištění** je upravena **obnova nároku splněním „starých“ podmínek ve „starých lhůtách“**. Došlo-li k zániku nároku na vdovský důchod před 1. lednem 1996, vznikne nárok na vdovský důchod znovu, splní-li

se po 31. prosinci 1995 podmínky nároku na vdovský důchod stanovené předpisy platnými ke dni 31. prosince 1995, a to ve lhůtě a ve výši stanovené těmito předpisy.

V současné době přichází aplikace tohoto ustanovení v úvahu prakticky jen u vdov po účastnících odboje, kdy zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení, nestanovil pro nový vznik nároku na vdovský důchod žádnou lhůtu.⁹⁷

Příklad: Žena- matka dvou dětí, ovdověla v roce 1992. K 1. 1. 1996, kdy jí bylo 45 let, pečovala o dvě nezaopatřené děti, které ale ukončili studium v letech 1997 a 1998. Vdova tak přestala splňovat podmínky pro nárok stanovené zákonem o důchodovém pojištění. Nárok ale bude nadále trvat, neboť splnila podmínku stanovenou zákonem o sociálním zabezpečení, a to dosažení věku 45 let a výchovy dvou dětí.

➤ *Nový vznik nároku dle § 85 zákona o důchodovém pojištění*

Opačný postup, než jaký je aplikován při zásadě ochrany nabytých práv, zakotvuje § 85 zákona o důchodovém pojištění. Toto ustanovení upravuje **podmínky nového vzniku nároku na vdovský nebo vdovecký důchod** splněním některé z podmínek zákona o důchodovém pojištění ve **sjednocé lhůtě**, kterou k tomuto účelu zavedl a je uvedena v § 50 odst. 4 (lhůta pěti let).

Nárok na vdovský nebo vdovecký důchod může znovu vzniknout, pokud zanikl před 1. 1. 1996 nebo po 31. 12. 1995, avšak důchody byly přiznány podle předpisů platných před 1. 1. 1996 a osoba splní některou z podmínek nároku do pěti let od předchozího zániku na takový důchod.

Jde o **nárok nově vzniklý** a nikoliv o obnovu výplaty dávky ve výši naposledy vypláčené před zánikem předchozího nároku.⁹⁸ Co se týče výše důchodů, je stanoven odchylný způsob pro vdovské a vdovecké důchody. Výše procentní výměry vdovského důchodu se stanoví podle zákona o důchodovém pojištění, výše vdoveckého důchodu podle předpisů platných před 31. 12. 1995. Může se tak stát, že důchod bude přiznán v podstatně nižší výši, než byla ta, která byla naposledy vyplácena před předchozím odnětím dávky, což se může jevit jako tvrdost zákona.⁹⁹

---

⁹⁷ Příb. J., Voříšek, V. : Důchodové předpisy s komentářem, Olomouc: ANAG, 2004, s. 267.

⁹⁸ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 29. 5. 2003, sp. zn. 4 Ads 11/2003.

⁹⁹ Právo odstraňovat tvrdost zákona přísluší podle zákona č. 582/1991 Sb, o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, jen ministru práce a sociálních věcí, který tímto může v konkrétním případě pověřit příslušnou správu sociálního zabezpečení.

Stejná pravidla platí i pro **sirotčí důchody**, s tím rozdílem, že **ochranná doba zdenení omezena**, takže nárok na sirotčí důchod vznikne, kdykoliv se splní jeho podmínky v budoucnu.

3. 8 Změny v právní úpravě pozůstalostních důchodů od 1. 1. 2010

Zákon č. 306/2008 Sb., kterým se mění zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů, zákon č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony, novelizuje zákon o důchodovém pojištění s **účinností od 1. ledna 2010**.

Novela srovná hranici minimálního věku pro nárok na trvalý vdovský a vdovecký důchod u žen a mužů, a to na **58 let a dva měsíce**. Zatímco u mužů se jedná o pouhé dva měsíce, což je zvýšení téměř zanedbatelné, u žen o celé tři roky a dva měsíce. Tento věk se navíc bude zvyšovat každým rokem o další dva měsíce, až do 61 let.

K novému vzniku nároku dojde, pokud vdova nebo vdovec dosáhnou potřebného věku do pěti let od zániku ročního nároku. Ženám i mužům tím pádem bude muset být, jako jedna z podmínek pro nárok na trvalý důchod, v den smrti manžela nebo manželky alespoň 52 let a dva měsíce. Tento věk se bude postupně zvyšovat až na 55 let, což je projevem zavedeného zvyšování důchodového věku.

Jelikož zákon o důchodovém pojištění s účinností od 1. 1. 2010 již nepoužívá pojem plná invalidita, nýbrž invalidita 3. stupně, dochází ke změně v § 50 odst. 2 písm. d), kde je formulována jedna z podmínek na trvalý vdovský důchod nově jako „**je invalidní ve třetím stupni**.“

Novela se nedotkne dočasného vdovského a vdoveckého důchodu náležejícího po dobu jednoho roku od smrti manžela nebo manželky. Rovněž výše důchodu zůstane nezměněná.

V § 51 odst. 3 zákona o důchodovém pojištění s účinností od 1. 1. 2010 bude platit, že výše procentní výměry vdovského a vdoveckého důchodu, na který vznikl znovu nárok podle § 50 odst. 4, **nesmí být nižší než procentní výměra vdovského nebo vdoveckého důchodu, která náležela ke dni zániku nároku na tento důchod**. Dále dle § 53 odst. 3 zákona o důchodovém pojištění, s účinností od 1. 1. 2010, zanikl-li nárok na sirotčí důchod proto, že dítě přestalo být nezaopatřené a nárok na sirotčí důchod vznikl znovu, neboť podmínka nezaopatřenosti byla znovu splněna, **nesmí být**

výše procentní výměry sirotčího důchodu nižší než procentní výměra sirotčího důchodu, která náležela ke dni zániku nároku na tento důchod.

V rámci **přechodných ustanovení** bude platit, že vznikl-li nárok na vdovský nebo vdovecký důchod před 1. lednem 2010, zůstává nárok na tento důchod zachován po 31. prosinci 2009, pokud vdova dosáhla před 1. lednem 2010 věku 55 let nebo důchodového věku, je-li důchodový věk nižší, a vdovec dosáhl před 1. lednem 2010 věku 58 let nebo důchodového věku, je-li důchodový věk nižší.

Došlo-li k zániku nároku na vdovský nebo vdovecký důchod před 1. lednem 2010 nebo po 31. prosinci 2009, ale jde o důchody, které byly přiznány před 1. lednem 2010, vznikne nárok na vdovský nebo vdovecký důchod po 31. prosinci 2009 znovu za podmínek stanovených zákonem o důchodovém pojištění č. 155/1995 Sb., ve znění platném do 31. 12. 2009.

Například: Vdova (50 let) pobírá vdovský důchod od roku 1998 z důvodu péče o nezaopatřené dítě, které ale ukončí studium v červnu roku 2009. Pokud žena nesplní žádnou ze zákonem stanovených podmínek, nárok na vdovský důchod zanikne. Podle přechodných ustanovení vznikne nárok na vdovský důchod po 31. prosinci 2009 znovu za podmínek stanovených zákonem č. 155/1995 S., o důchodovém pojištění, ve znění do 31. prosince 2009, tedy dosažením věku 55 let do 5 let od zániku dřívějšího nároku.

4. Zahraniční právní úprava

4. 1 Podmínky nároku na pozůstalostní dávky ve Spolkové republice Německo¹⁰⁰

Stejně jako v našem pojetí jsou pozůstalostní důchody v Německu pojaty jako odvozené nároky odvíjející se z pojištění zemřelého a jako podmínka nároku na ně není vyžadována podmínka důchodové pojištění oprávněného.

Německé předpisy znají následující druhy pozůstalostních dávek: **vdovský důchod, vdovecký důchod, sirotčí důchod, důchod pro rozvedené vdovy a vdovce a tzv. výchovné**, přičemž platí, že registrovaní partneři jsou rovnocenní s manželi.

➤ *Vdovský a vdovecký důchod*

Podmínky nároku jsou následující: zesnulá osoba pobírala důchod nebo splnila dobu pojištění nejméně pět let či zemřela následkem pracovního úrazu. Kromě toho se ve všech případech požaduje trvání manželství ke dni smrti nejméně rok, jediná výjimka se připouští v případě, že manželství bylo uzavřeno před 1. lednem 2002 a zesnulý se narodil před 2. lednem 1962.

Rozlišuje se malý a velký vdovský (vdovecký) důchod. Velký důchod náleží pokud je oprávněné osobě nejméně 45 let nebo je invalidní nebo vychovává dítě. V ostatních případech se jedná o malý vdovský (vdovecký) důchod náležející nejdéle po dobu čtyřadvaceti měsíců od smrti manžela nebo manželky. Po neomezenou dobu je tento důchod vyplácen v případě, že zesnulá osoba se narodila před 2. lednem 1962 a manželství bylo uzavřeno před 1. lednem 2002.

K zániku nároku dochází uzavřením nového manželství. Je zde ale možnost podat žádost o vypořádání důchodu představující čtyřadvaceti násobek průměrné částky důchodu za předcházejících dvanáct kalendářních měsíců u velkého důchodu a zbývající část do konce čtyřadvacetiměsíčního období pobírání důchodu u malého vdovského nebo vdoveckého důchodu.

Vdovský nebo vdovecký důchod lze vyplácet také po předposledním manželovi, pokud byl po smrti předchozího manžela uzavřen sňatek nový a toto nové manželství zaniklo smrtí nebo rozvodem.

---

¹⁰⁰ Čerpáno z: Důchody v ČR a ve Spolkové republice Německo. Praha: ČSSZ, 2009. 32 s.

➤ *Výchovné*

Výchovné je zvláštním institutem neznámým naší právní úpravě. Na výchovné může oprávněné osobě vzniknout nárok tehdy, jestliže byla rozvedena po 30. červnu 1977 a její dřívější manžel zemřel. Výchovné je vypláceno po dobu výchovy dítěte do osmnácti let věku.

➤ *Sirotčí důchod*

Německá právní úprava zná plný sirotčí důchod, který náleží za splnění stanovených podmínek po smrti jednoho rodiče a poloviční sirotčí důchod v případě smrti i druhého rodiče. Podmínkou pro přiznání důchodů je splnění doby pojištění pěti let nebo samotné pobírání důchodu před smrtí.

Ve zvláštních případech může být důchod vyplácen také nevlastním dětem, dětem v pěstounské péči, vnukům a sourozencům, což naše právo nezná.

Nárok na výplatu sirotčího důchodu zaniká pokud se tak nestalo dříve dosažením osmnácti let. Dále pak je možno pobírat sirotčí důchod až do sedmadvaceti let věku studujícího dítěte, postiženého dítěte neschopného se samo živit anebo v případě, že dítě absolvuje dobrovolnický sociální nebo ekologický program.

4. 2 Základy z právní úpravy pozůstalostních důchodů v USA¹⁰¹

Potřebná doba pojištění k získání nároků na jednotlivé dávky závisí na věku zemřelé osoby, přičemž platí přímá úměra - čím nižší věk, tím nižší potřebná doba pojištění. Maximálně se však u jednotlivých dávek vyžaduje doba pojištění deseti let. Dále pak platí zvláštní pravidlo pro případ získané doby pojištění minimálně rok a půl za předcházející tři roky před smrtí, kdy je možné vyplácet sirotčí a vdovský důchod pozůstalým dětem a manželce o ně pečující.

Vdovský a vdovecký důchod je dvojí: plný a snížený. Na plný důchod vzniká dotčené osobě nárok dosažením důchodového věku. Nárok na snížený důchod může vzniknout dovršením šedesáti let věku a v případě invalidního pozůstalého manžela dosažením věku padesáti let. Věk není rozhodný pokud pozůstalý manžel pečuje o dítě mladší šestnácti let mající nárok na sirotčí důchod nebo o dítě postižené.

---

¹⁰¹ Zdroj: <http://www.ssa.gov/>

V případě uzavření nového manželství před dosažením šedesáti let není možné pobírat důchod dále, ledaže by pozdější manželství zaniklo rozvodem, smrtí nebo bylo zrušeno pro neplatnost. Pokud osoba oprávněná z vdovského nebo vdoveckého důchodu znovu uzavře sňatek po šedesátém roku věku, nemá tato skutečnost vliv na pobírání vdovského/vdoveckého důchodu. Nové manželství nemá vliv na pozůstalostní dávky vyplácené dětem.

Nárok na **sirotčí důchod** vzniká v případě smrti rodiče do dosažení osmnáctého roku dítěte, případně do devatenáctého, pokud se připravuje na budoucí povolání studiem na střední škole. Musí zde být ale, na rozdíl od české úpravy sirotčího důchodu, splněna podmínka svobodného dítěte. Dítě, které se stalo invalidním do dvaadvacátého věku má nárok na sirotčí důchod kdykoliv bez ohledu na věk. Za určitých okolností mohou být oprávněny také nevlastní děti, vlastní nebo nevlastní vnuci a adoptované děti.

Za určitých okolností lze přiznat nárok na **důchod pozůstalému rodiči** závislému na péči zemřelé osoby.

Bývalý manžel nebo manželka mají nárok na pozůstalostní důchod po zemřelém rozvedeném manželovi za předpokladu, že dosáhli věku minimálně šedesáti let a manželství trvalo alespoň deset let. Podmínka věku a délky trvání manželství nemusí být dodržena pokud jde o bývalého manžela pečujícího o dítě do věku šestnácti let nebo dítě postižené, přičemž toto dítě musí být vlastní nebo adoptované dítě bývalého manžela.

4. 3 Pozůstalostní důchody ve Švédsku¹⁰²

Pozůstalostní důchody se vyplácejí, pokud byla zemřelá osoba pojištěna. Vyplácejí se **důchody vyrovnávací, vdovský, vdovecký a sirotčí**.

Vdovské důchody jsou postupně rušeny a místo nich jsou přiznávány adaptační neboli vyrovnávací důchody. Vyrovnávací důchod se vyplácí vdovcům a vdovám mladším 65 let po dobu 12 měsíců, pokud žije v domácnosti dítě mladší 18 let prodlužuje se vyplácení o dalších 12 měsíců. Adaptační důchody jsou financovány z příspěvků placených zaměstnavatelem. Vdovský důchod se vyplácí pouze při splnění

---

¹⁰² Podrobněji viz. Štěpánková, P. Systémy sociálního zabezpečení v EU – Švédsko. Časopis Národní pojištění[online].2007 [cit. dne 1. 4. 2009] Dostupné na < <http://cms.cssz.cz/cz/casopis-narodni-pojisteni/archiv-vydanych-cisel/clanky/casopis-narodni-pojisteni-c-5-2007-clanek-1.htm>>

určitých podmínek, pravidla jsou rozlišena podle roku narození vdovy, hraničním rokem je rok 1944. Aplikují se různá pravidla pro ženy narozené do roku 1944 a pro ženy narozené po roce 1944.

Na sirotčí důchod má nárok dítě do věku 18 let, když přijde alespoň o jednoho rodiče. Po dosažení věku 18 let se důchod vyplácí nejpozději do června roku, kdy dosáhne 20 let, pokud studuje střední školu.

4. 4 Pozůstalostní důchody v Itálii¹⁰³

Nárok na pozůstalostní důchod vzniká, pokud zemřelý pojištěnec pobíral starobní důchod nebo splnil podmínky vzniku nároku na starobní či invalidní důchod a týká se manžela nebo manželky, rozvedené manželky s nárokem na výživné a dětí po zemřelém. V případech, kdy důchod těmto osobám nenáleží, mohou mít nárok také sourozenci a rodiče zemřelého.

➤ *Tabulka: Výše pozůstalostních důchodů*

Pozůstalí	Výše důchodu (v % důchodu zemřelého)
manžel nebo manželka bez dětí	60
manžel nebo manželka s jedním dítětem	80
manžel nebo manželka s dvěma a více dětmi	100
oboustranný sirotek	70
dva oboustranní sirotci	80
tři nebo více oboustranných sirotků	100
rodič, bratr nebo sestra*	15

* Pokud důchod nenáleží dětem či manželovi/manželce.

¹⁰³ Blíže viz. Štěpánková, P. Systémy sociálního zabezpečení v EU – Itálie. Časopis Národní pojištění[online].2007 [cit. dne 1. 4. 2009] Dostupné na <<http://www.cssz.cz/cz/casopis-narodni-pojisteni/archiv-vydanych-cisel/clanky/casopis-narodni-pojisteni-c-2-2008-systemy-socialniho-zabezeceni-v-eu---italie.htm>>.

Závěr

V práci jsem si splnila své cíle vytyčené v úvodu. Podala jsem alespoň dle mého názoru komplexní a ucelený výklad problematiky pozůstalostních důchodů, provedla rozbor jednotlivých oblastí, dávek a institutů souvisejících, analyzovala současnou i minulou právní úpravu, a nastínila možná řešení některých problémů. Do práce jsem také zapracovala některá rozhodnutí Nejvyššího správního soudu a Nejvyššího soudu ČR.

Při zpracování tématu jsem vycházela z literatury, která se k tématu váže, nicméně nenesetkala jsem se s publikací, která by se svým obsahem zaměřovala výslovně na pozůstalostní dávky. Jedinou výjimkou jsou pouze brožury Ministerstva práce a sociálních věcí a České správy sociálního zabezpečení, které ale o svých maximálně dvaceti stranách svým rozsahem tématu zcela neodpovídají.

V praxi jsem se setkala s tím, že lidé, kterým zemře blízká osoba, vůbec neví, zda mají na nějakou dávku nárok. Rovněž pak ti, kteří důchody již pobírají se příliš neorientují v podmínkách nároku na jejich důchod, neví, že mají oznamovací povinnost atd. Proto by možná bylo vhodné příjemce dávek blíže informovat průběžně srozumitelnějším způsobem než jen odkazem na znění zákona, tak jak to Česká správa sociálního zabezpečení provádí.

Některé kapitoly by si nepochybně zasloužily hlouběji rozebrat, což mi ovšem rozsah diplomové práce neumožňuje. Zejména jednotlivé dávky by bylo možno hlouběji rozebrat v komparaci s jejich historickým pojetím a zahraniční úpravou, což by ale mohlo být také téma samostatné diplomové práce. Také problematika souběhů důchodů a přechodných ustanovení zákona o důchodovém pojištění je komplikovaná a lze ji nepochybně rozebrat podrobněji.

Mou snahou ale bylo, v rozsahu požadovaném pro diplomovou práci, rozebrat pokud možno všechny, dle mého názoru, důležité instituty vztahující se k tématu a spojit je do vzájemných souvislostí a podat tak ucelený a všeobecný výklad.

Co se týče možné budoucí úpravy, nepředpokládám, že je v blízké budoucnosti reálné, že by se výčet pozůstalostních dávek rozšířil. Jak jsem ale zmínila, myslím si, že by bylo vhodné zavést tzv. garantovaný sirotčí důchod, který by náležel každému osiřelému dítěti, bez ohledu na to, zda zemřelý splnil podmínky dané zákonem či nikoliv.

Dále jsem se ve své práci zamyslela nad pozůstalostními dávkami v případě rozvedených manželů. Podle mého názoru je možné uvažovat o zavedení dávky tohoto typu, přičemž by ale musela být stanovena určitá kritéria pro její přiznání. Mezi tato kritéria by tak měla patřit například péče o společné děti, sociální a ekonomická situace a zdravotní stav pozůstalého rozvedeného manžela.

Jak jsem již bylo řečeno v úvodu, jedná se o téma stále aktuální, jelikož se může dotýkat každého z nás. Vybrané téma pokládám za velmi zajímavé a pro praxi jistě přínosné.

Prameny

Literatura

1. Biskup, J., Voříšek, V. *Důchodové pojištění*. Praha: Eurolex Bohemia s.r.o., 2005
2. Brejcha, A., Šantrůček, V. *Zákon o důchodovém pojištění: Komentář*. Praha: Codex, 1996
3. Brejcha, A., Šantrůček, V. *Právo důchodového pojištění*. Praha: Linde, 1998
4. Břeská, N., Burdová, E., Červinka, T., Příb, J., Vlasák, F., Voříšek, V. *Lexikon – Sociální zabezpečení, Zdravotní pojištění*. Praha: Sagit, 2002
5. Černá, J., Trinnerová, D, Vacík, A. *Právo sociálního zabezpečení*. 2. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, s.r.o., 2007
6. *Důchody v ČR a ve Spolkové republice Německo*. Praha: ČSSZ, 2009
7. *Důchody, důchodové pojištění*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 1996
8. Gregorová, Z. *Důchodové systémy*. Brno: MU Brno, 1998
9. Hejkal T., Pelikánová, H., Váchová, M., Trnková L. *Nemocenské, důchodové a zdravotní pojištění s komentářem a příklady*. 4. vydání. Praha: Polygon, 2004
10. Herman, J., Janoušková, M. *Občan a jeho důchodové nároky III., Vdovský a sirotčí důchod: podmínky vzniku nároku a poskytování dávek, jak a kde uplatnit nárok, výše dávek a zvyšování důchodu*. Praha: ZO ČSOP, 1991
11. Kodrová, J., Volfová, E., Voříšek, V. *Nemocenské pojištění a důchodové zabezpečení: Výpočet dávek a jejich poskytování*. Praha: Imprima, 1993
12. Koldinská, K. *Sociální právo*. 1.vydání. Praha: C. H. Beck, 2007
13. Příb, J. *Důchodové pojištění a související problematika*. Praha: ASPI Publishing, 2004
14. Příb, J., Voříšek, V. *Důchodové předpisy s komentářem*. Olomouc: ANAG, 2001
15. Příb, J., Voříšek, V. *Důchodové předpisy s komentářem*. 5. vydání. Olomouc: ANAG, 2007
16. Příb, J., Voříšek, V., Břeská, N., Burdová, E., Severová, J. *Důchodové pojištění v České republice*. 6. vydání. Olomouc: ANAG, 2000
17. Ryba, J. a kol. *Zákon o důchodovém pojištění a předpisy související*. Praha: ORAC, s.r.o., 1996
18. *Sociální zabezpečení 2009*. Praha: ČSSZ, 2009
19. *Starobní, invalidní, pozůstalostní důchody*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 1996

20. Tröster, P. a kol. *Právo sociálního zabezpečení*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2005
21. Tröster P. a kol. *Právo sociálního zabezpečení*. 4. vydání. Praha: C.H.Beck, 2008
22. Vergeiner, V. *Funkce důchodů pozůstalých ve světle společenských změn*. Praha: Výzkumný ústav sociálního zabezpečení, 1973
23. Žondrová, S. *Přehled judikatury z oblasti sociálního zabezpečení*. Praha: Aspi, 2008

Články v odborných časopisech

Pomahač, R. Diskriminace na základě sexuální orientace – pozůstalostní dávky z povinného systému oborového zaopatření – partneři téhož pohlaví – směrnice 2000/78/ES. *Správní právo: Odborný časopis pro oblast státní správy a správního práva* č. 2/2009.

Štěpánková, P. Systémy sociálního zabezpečení v EU – Itálie. *Časopis Národní pojištění* č. 2/2008

Štěpánková, P. Systémy sociálního zabezpečení v EU – Švédsko. *Časopis Národní pojištění* č. 5/2007

Právní předpisy

Zákon č. 155/1995 Sb., zákon o důchodovém pojištění

Zákon č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení

Zákon č. 221/1994 Sb. z. a n., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří

Zákon č. 26/1929 Sb. z. a n., o pensijním pojištění zaměstnanců ve vyšších službách

Zákon č. 99/1948 Sb., o národním pojištění

Zákon č. 55/1956 sb., o sociálním zabezpečení

Zákon č. 101/1964 sb., o sociálním zabezpečení

Zákon č. 76/1995 o zvýšení vyplácených důchodů a důchodů přiznávaných v roce 1995

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání

Zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách

Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce

Soudní rozhodnutí

Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 29. 5. 2003, sp. zn. 4 Ads 11/2003

Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 4. 11. 2005, sp. zn. 4 Ads 67/2004

Rozsudek Vrchního pojišťovacího soudu ze dne 21. 12. 1931 Cpo 778/31-1

Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 30. 11. 1992, sp.zn. 3 Cao 230/92

Rozsudek Soudního dvora ve věci c-267/09 Tadao Maruko v. Versorgungsanstalt der deutschen Bühnen

Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 20. 1. 2004, sp. zn. 5 Ads 19/2003

Internetové adresy

www.cssz.cz

www.mpsv.cz

www.portal.gov.cz

www.finance.cz

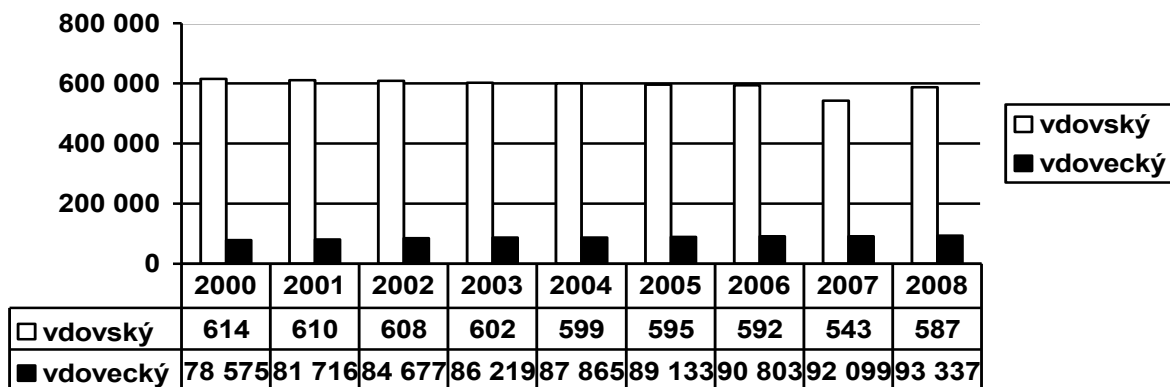
www.pravniradce.ihned.cz

www.ssa.gov

www.inps.int

Přílohy

Příloha č. 1: Počet vdovských a vdoveckých důchodů vyplácených od roku 2000 do roku 2008

Příloha č. 2: Průměrná výše vdovského a vdoveckého důchodu od roku 2000 do roku 2008

